

S. 20⁽³⁾
Book I

K 44/5.

E. Mudau

P 1-58

pp. 1-109.

204 20 K44/5 10(1737)
Rec. 25. Oct. 1937

Competitor's name: Ernest F. N. Mudau.

Address: P.O. Tshakoma, Via Louis Trichard
North Transvaal, South Africa.

No of words written: 15,300

Subject: "Ngoma-Lungundé"; a historical
Religious Drum that possessed
some magic power, and the
influence of it on the people.
The history of the old ~~B~~ Vendas
connected with this drum.

Published
by the
University of Pretoria

Uthomakhulu washu vho vha
 vha tshi funesa dziinjimbo
 na zwilidzo zwa tshaka-tshaka.
 Uhanna na vhasadzi vho
 vha vha tshi lidza zwilidzo
 zwo fhambanaho; zwo' ralo na
 kha vhatuka na vhasidzana,
 zwilidzo na nyimbo ~~zwo~~ fha-
 mbana. Phala, dzwio, tshihwana,
 ngwala, tshingholo, tshitirings,
 na zwinewe, zwo vha zwi zwa
 vhatu vha vhanna kana
 vhatuka. Nanga dza matangwa
 na dza tshikona, dzo lidzwa
 nga vheneko misi ya mada-
 kalo kana ya matungu kana
 matambo, misi hu tshi lidzwa
 tshikona. Matangwa one
 vha a mada-kalo fhedzi.
 Matangwa a tshi xaxava,
 hu lidzwa ngona na mi-

K44/5

rumba zwo lidziwa nga vhasi-
dzana vhabulwane. Muthu a
tou pfa mirumba u tshi
tambela tshanda; Maswolobo
a tshi tou di-vunda a tshi
kupula mabiko. Vhasidzana tsha-
vho ha vha u dzula vhubkati
ha luvhande, vha tshi thadu-
lana u lidza ngoma na u
pata mirumba. Mifhululu i
tshi pfala thungo dzothe, vha-
fhlululedzi vhe vhasadzi na
vhahegulu. Khwatha na zwi-
hoho zwi tshi honedza musi
lwo tangana lwa ha-masia-
-khali. ~~U~~ tshi-vhila.

Ishikona tshone tsho lidziwa
madzwa a ~~to~~ matambo vhunga
ro'no di zwi pfa. Malidzele
di todou fana na a matengwa;
fhedzi, u gaya na u pata mi-
rumba a zwiho. Vhalidzi vha
ngoma afha ndi vhanne. Na

chungwa yo lidzwa nga^{K44/5} vhanana kana vhasidzana. Khulu yone vhalidzi vharo ndi vhanana; ndi yone ya u shelisa milenzhe ya tshikona. Vhakalaha vho di-phina musi mananga a Nyatshekalanga o tangana; musununu u tshi fhanze.

Matangwa na tshikona zwo vha zwithu zwo tshinwaho nga vhanzhi.

Musi zwo vuwa, shango lothe lo vha li tshi phalala nga milosho ya maliwa na ya zwikono.

Vhulidzoni hazwo ^{ho vha hu} ndi musanda.

Ngoma na dziphalapala na dzinanga na mirumba zwo zwi tshi dzula tshivhamboni.

Zwilibo zwo muthu a vha a tshi lidza e ethe, ndi madzwo, phala, zwiwona, ngwala, tshizholo, zwi-nzholo, zwitiringo na zwiwe. Vhalidzi vharo ndi vhanana na vhatuka.

Aha zwilibo zwothe vathu vho vha

vha tshi zwi takalela na hone
vha tshi zwi funa:

Lugube, tshigombela, maholi,
zwo vha zwi zwa vhasidzana. Uha-
sadi vha lidza ngoma ya vhusa,
musi u boa ha khomba madini.

Mutambo uyo ^{wo vha u wa} ~~vha~~ vhasadi
na vhasidzana vho no ~~ho~~ komba-
ho. Uhasadi vha vha vha tshi
sima na u boamelana u lidza
ngoma na mirumba. Uhasidzana
a vha lidzi tshithu, tshavho ho
vha hu u kokoha vha tshi
gudisa vhati u khotla na u losha.

Miculu yo vha i tshi tivhiwa nga
shuha lenelo, vhahegulu vha
tshi tanga, zwi zwi hulu musi ngoma
i tshi "Uhutanzwa-ngoma".

Domba lone lo vha li tshi
lidzelwa ngoma na mirumba. Afha
ha vha hu tshi tshina vhasi-
dzana na vhasadi na vhana.
vhana vho vha vha sa

tendelwi u da u¹ vhona. ~~Na~~ Na
 mashuvhuru — vhathe vha sa
 athu u imba domba, vho
 vha vha, tendelwi. Vhatei
 vha kulu vho vha vhe vhasi-
 dzana vhadzikhomba. Vhatei vha
 vhatthanna vho vha vha tshi
 tshina nga madekwana kana
 nga maduoha ane vha todea.
 Vhakalaha na vanna na vhasadzi
 vha vha kequlu na vhabvana vho
 imbaho, vho vha vha tshi da u
 funza vhatei nga mainwe maduoha.
 Kha zwi lidzo zwothe, tshilidzo
 tshihulu tshetsha, tshi ofhiwa
 na u kuliswa nga vhathe
 vhothe, tsho vha tshi tshilidzo
 tsha ~~na~~ vhadzimu, ngoma ya ~~imbi~~
 Mwali (Mwali), mudzimu wa vha-
 senzi na vhakalanga. Yo vha i
 tshi vho tou pfi ndi ipfi la
 mudzimu muhulu, ~~na~~ Mambo wa
 Denga, ene khosi ya mudzimu yotho.

Ndima ya 2

Ro zwi pfa uri zwiidzo zwi hulwane
kha zwothe ndi musi dzi ngoma;
na hone ~~zwi hulwane~~ tshihulwane
kha dzingoma ndi musi i yone
ngoma ya midzimu ye ya vha
i tshi pfi Ngoma - lungundu kana
Thundundu. Vhathu vhothe vha vha
vha tshi i hulisa nani ofha nge
ya pfi ndi ngoma ya vhadzimu.

Muno' yo da na Vhasenzi vhané
namusi vha pfi Vhavenda. I pfi ~~na~~
yo vha i ya vhadzimu vha vho
zwi musi vha tshi kha di
dzula Matongoni, ngei thungo ya
Sevhula, mitamboni mihulu na
maishani a mativha mahulu; sha-
ngoni la mademe na madaka; ~~na~~
ha madi o dalaho; ha mitshelo
ya tshaka-tshaka; na miomwa ya
masuthu manzhi, na mitada na

nduhu .. nuzhi-nuzhi. ^{K44/5} Kenengei ndi
hona masubini a Vhasenzi na
Vhalembe vhe vha~~da~~ da fhano
shangoni la Vhavenda vha kale
vhe vha vha vha tshi pfi
Vhangona (Vhangoni, ~~the~~ Bakone). Kho-
si yawho khulu e Ishivhula, we
Vhasenzi vha tshi swika na
Vhalembe, vha mu pandela, a
ya u dzula thungo ya Vhuko-
vhela, hune namusi ha pfi Hananwa.

Ndu iyo ya musanda wa
Vhangona ndi ya Ha-Raphulu.

Musanda wawho ho vha hu
'thavhani dza Vuoha ngei tsini
na kutavhani kwa Ishivheulwa.

Ihethu^{afho} Vhavenda vha a hu ofha
u swika na namusi; na masubini
a Vhangona a hu fhatiwa; hu
a ile. zwo ralo nge Vhasenzi vha
vha maswina a Vhangona.

Vhangona vhone vhe pfi vho
da kalekale kha shango fino.

vhe vha vha wana . vho fhata
 fhano ndi ~~tha~~ Vhalembethu vha
 Ha Mutele, vhalidzi vha dzingoma
 dza malombo. Khosi yawho o vha
 e ene Mutele.

'Tshaka idzi dzotho dzovha dzina
 zwilidzo zwo fhambana ho. Vhalemba
 tshavho o vha e madeze na
 ngoma yawho ye ya vha i tshi
~~lidziwa vhadzimu vhasi~~
 lidziwa musi une mula (murundu)
 wa ~~th~~ taha. Mbila-mutondo
 ndi dza vhangona. Ishikona ndi
 tshimbo tsho daho na Vhasenzi.
 Matangwa ~~th~~ one ndi tshithu tshiswa
 fhano Venda, a tshongo vha hone
 misi ila ya mulowha, tsho o
 thomiwa nga vha Ha-Magoto.
 Ngoma d Ngoma-lungundu yo
 vhai ya midzimu ya Vhasenzi; vho
 da nayo vha tshi bva thungo
 ya Devhula, ngei hune ha
 pfala nga dzina la no pfi Ma-

tongoni (kana zwaloni). - Senefho ~~ka~~
 khosi ya hone o vha a tshi
 ofhiwa nga maanda nga vhathe
 vhave vhathe, nge a vha muthu
 wa u ita madambi nga ngoma
 yenerfo ~~yo~~ ya vha i tshi pfindi
 ya vhadzimu. Mudi wawe wo
 vha wo fhatiwa thavhani. Wo
 hula lwa u tou shavhisa. Mi-
 rango ya hone yo fhatiwa nga
 matombo mahulu; yo khwatha
 nga maanda, na dzinndu dzo
 vha dzo fhatiwa nga matombo
 a dzimbaba dzo penyaho.

Ngoma lungundu yone yo vha i
 sa lavheleswi nga muthu, arali
 e si tshifhe na $\frac{1}{4}$ ene khosi. Yo
 tou fhatelwa tshivhambo tshayo
 tshihulu tshi ~~ka~~ tsha tou tsh-
 tiwa nga dzimbaba dza vhudu.
 Tshivhambo itsho ~~ka~~ tsho
 vha tshihulu, tshine' vhathe
 vhanzini vhanzhi vha zwigidi

K44/5

vha si tshi dadze. Thanga yatshe
yo vha yo itwa nga matanda
malappu a miri ya deme.

Lufhesani ndi hore he ha
vha ho t vheva vhutambo,
yone Ngoma - lungundu, ngoma
ya Mwali mudzimu wa Denga,
mambo muhulu, dzimu-la-vhadzimu.

Khosi iyo dzina lawe o vha a
tshi Mwali (Muhali), tshifhe
ene a tshi pfi dzomo-la-dzimu
(mulomo wa Mudzimu). Ndi ene
we a vha a tshi vhudzwa
mafungo nga khosi, ene
a ~~ha~~ honou vhudza vhatu.
ndi ene we a vha a tshi vhortwa
ngawo Mwali o vha a tshi
ila u vhortwa. Na ng Ngoma-
lungundu yo vha i tshi lidziwa
nga ene na khosi, Mwali
Magota o vha a tshi ti u
pfa khwatha i tshi lila, a
kuvhangani ngei vandani; vha

lindela u pfa zwi ~~zwi~~ zwiwaho mu-
sanda nga mulomo wa tshifhe .

Musi vho kuvhangana, Ngoma-
lungunde i a pfa i tshi lila
kathihi ya ri "nduu"! vhatu
vhothe vha wa nga zwi¹phatuwo
vha ~~to~~ luoha vha ri: Mambo
nkulu, ndoulume, mbombela -
maulu, swenzhe lwa-shango,
mudzimu-mukulu, muvhusa-denga.

Nam² muthihi ho ngo tendelwa
u vho³na khosi, vho vha vha
tshi sokou pfa a tshi amba
na tshifhe nga ipfi fulu, line
la tou buma ^{lwa} nga u ofhisa.

Khosi o vha a tshi anza u
~~dz~~ amba e pfamoni yawe ku
sa yivi nga muthu. Ho vha
hu tshi lindwa nga ndau
dzawe. Nowa dza tsiku - kuvhili
dzo vala hothe mafashoni a ^{musanda} ~~musanda~~.
Nda⁴u dzi tshi tou pfi mbwa dza
khosi; dzi tshi' u pfa mulomo

K44/5

wa ngoma-vhadzimu dza vhomba
lwa u ofhisa, dzi tshi renddodze-
la mune wadzo.

~~the~~ Hai! khosi iyo yo vha
i tshi tatisa, ndi zwe vha vho
tou mu ita mudzimu. Na
moula yo vha i tshi u sa na,
~~sl~~ Magota a da ha tshifhe
u luha yone. Ene a tshi pfa
khumbelo dzavho, a ya u
toolela khosi, zwenzwo ha pfala
mubvumo wa Ngoma - lungunde,
ndau dza ~~tan~~ getangenedza nga
mikosi yadzo, zwenzwo zwa
sumbedza uri maphungo o
hwele musanda na hone
o — tendwa. Mifhululu ya
vhafumakadzi ya fhindulana
na ya ndau, ha konou da
ya vhatu vhothe. Muthu
a pfa bukuta lo tangana:
Musi ngoma i tshi dooha u lila
ha ri "khwathi!" Mwali a

thoma u amba rga ipfi li
 ofhisa ho, line' la pjala mudini
 wotho wa Matongoni. Muniwe-
 na muniwe o' dzula o lahelesa
 mavuni, o' thivha tshifhatuwo
 nga u zwi a ila u livhane na
 tshifhatuwo tshawe. Uthothe vhatu
 na mu vhasadzi vhave vho'
 vha vho' ilezwa u mu
 lahelesa. ~~Uthothe~~ ^{Uthothe} vha a tshi
 mu lahelesa o vha a tshi mbo
 di vbulawa. Na tshifhe o vha
 a sa tanganyivi tshifhatuwo tsha-
 we nae. Thedzi zwi sa sa ngi zwa
 khosi nga u ofhisa.

Ngoma - lungundu yo vha i tshi
 ila u laheleswa nga vhatu.
 Ishimbo na tshone tsho vha
 tshi tshi ila. Mulidzi wayo o vha
 e ene tshifhe muhulu wa
 lushaka hwa ~~thasenzi~~ ^{thasenzi}. A
 tshi yidza, o vha a tshi thoma
 u khothe a tsee munangoni

a tshi khottha yone ngoma khulu.
 O'valo a konou dzhena a
 dzula nga u tou gwadama a luwa
 a tshi tou ri: "Szinu nkulu mune
 wanga na vhatu vhothe ne
 zwifwwo na zwothe! Iwe mutula-
 gole ngoma mudzinu wa denga!"

O'valo a konou dzhia tshio-
 mbo a lidza zwituku hune vha-
 kule vha si zwipfe a ri: "Ndundu."

Vha zwif pfaho vha vha vha vha vha
 kololo vha re kutambweni lu
 re tsini na pfamo ya ngoma.
 Vhenevho vha ~~to~~ lidza mifhululu
 ya uti vhatu vha mudi vha
 di-lugisele u fhululuka ngoma.

~~Mu~~ Mifhululu ya musanda
 ya pfala i tshi ya ~~nga~~ mazha
 a i tshi ri: "Ulululutulu!" musi
 mifhululu ya vha kololo yo'
 fhe pfala mudi wotho, vhatu
 vhothe vha lindela u pfa mubou-
 no wa ngoma-lungenda. Ukwoko

vha ku kwone ku ^{K44/5} kukhelle kwa
ngoma ya vhadzimu, ngoma
ya khosi khulu, Mwali
mudzimu wa vhasenzi. Na
zore ngoma iyo vhatu vho
vha vha tshi vho i ita mudzimu
vhunga sa Mwali we a vho ofhiwa
sa unga mudzimu.

Musi ho valo, musande ha
dovha ha pfaka phaphala i tshi
ri : "Puuu! Mbaaa! Puuu! Mbaaa!" zwo
valo ha mbo pfa mubvamo wa
ngoma ya vhadzimu i tshi ri :
"Lungunduu! Ngindii! ngunduu!" i
tshi tou bvumisa thavha yathe
yazwialia ye ya vha i sa zhenwi nga
muthu nga nuda ha tshifhe
ene. Spomoladzimu ^{na} Mwali khosi
khulu ane vhatu vha vho mu ita
mudzimu wavo ho. Zwenezwo vhatu
vhathe vha lidza mifhululu, vha-
nna na vhatamnga vha lidza zwi-
lidzo zwine vha vha nazwo zwothe.

'Phalaphala, ~~ph~~ 'phala, zwi hoho,
 madzwio, zwitibingo, dzikhumbu
 na zwothe, zwa ~~dadza~~ ^{ita} mu bvumo
 mu hulu muvhunduni wothe. Ha
 pfala muue muedzi u tahi tahi tou
 uunga u tahi' "Uuuuu!" Mifhu-
 lulu i tahi zhamba thungo zwothe.
 Zwa ralo zwa dzhia tshifhinga tshiku-
 lu zwi tahi ~~z~~ zhamba; ~~ha~~ konou
 fhumula musi lufhalaphala
 lu boaho muganda siani
 la vha dzimu ~~vha hulu~~ ^{ly tahi} ralo ho vha
 u fhumudza vhatu uoi Mwali
 a konou zwa a tahi laya vhatu
 vhave, a tahi tou bvuma vhunga
 madi manzhi a waho kha gukhukha
 Mutalutshedzi a vha ene szomoladzi
 Vhatu whothe who no fhumu-
 la ngoma ya dooha ya
 lila ya ri: "Ngunduu!" whothe
 vha wa nga magona vha bo-
 sha khosi vha ri: "Mourri! ndou-
 lume! Mambowa shangona"

denga. Zhazhamela! Munna ^{K44/5} mihulwane!

Zwo rala ha fhumulwa ha pfi
 "khwathi!" ~~na~~ Na ze zwiifwwo zwa
 fhumula zwe; ~~"tshethe"~~ tshete".
 Khosi ya thoma u zwa i pfamo-
 ri yayo i re tiri na thavha.
 Zwine ~~a~~ ya amba zwi sa pfa-
 lesi, ~~ku~~ u tshi tou vha
 mubvamo mihulu une wa-
 nga u bvama ha mvula, u
 tshi tou ri: "Ngindi-ngindi-i". Na
 makole a mbo ~~di~~ vhonala tadulu
 ha thavha o tou ~~q~~ swiphala lwa
 u ofhisa; ntha ha ~~and~~ gole ilo
 livema, ha vhonala mulilo u tshi
 nzhenzhenema. Lupenyo lwa vhonala
 lu tshi tou vhadzima.
 Ipfifi ~~Ita~~ la amba la ri: "Ipfani inwi
 vhananga, Ndi amba zwi hulu
 vho inwi magota na ~~a~~ vha hu-
 lwane vhothe! ditshani dzipha-
 mbano dzanu dzothe, nga maanda,
 na vho inwi vhana vhangga,

vhabebwa nga vhasadzi vhangano.
 Ndi vho inwi ni lutanyaho vhatu;
 ni sa' litshi mivhango yanu. Thu-
 vava kha vho inwi a ho no ande-
 sa. Vhatu vha femeleka nga
 mihwalo ya murhuso wanu.

Na inwi magota na vhabubwa
 ne vha vhatu, ni zwi ppesese.
 Na inwi-vho ni khon tshinya
 shango lothe nga u vusadzi-
 mndwa vhukati ha vhatu vhangano.
 Ndi vho inwi ni vhea ho milayo
 yanu ye nne makhulu wanu
 ndi si ni nee. Ipfani ha inwi
 zwiduhulu na zwiduhulwana zwa
 zwi bume na zwi kadzi; na inwi nothe
 vhaduhulu vhangano. Nothe litsha-
 ni dziphambano na vhubhi hothe.

Na sa ralo zwi do ni dina
 inwi ~~hand~~ vhangane. Na sa pfa
 nne ndi do tuwa vhukati hanu.
 Ndi do dzama nda yo dzula
 shangoni ha dasi ha mavu.

Ndi henefho ndi do ni vhubaha
 nothe nga mudzinginyo wa mavu.
 Ndi do ni mbwandamedza nothe
 na zwifuwo zwanu. Hee ipfanika
 inwi nothe! Thetshelesani nre
 makhulu wanu; ni edze vho
 makhulukuku wanu vhe nda
 vha vhusa nga mulalo. Uhone
 vho vha vha tshi mpfa zwavhudi;
 zwins vho inwi ni dzula nga
 vhuvhanga na dziphambano." Ippi
 la * Makhulu lo vha li sa
 pfalesi, ngauti o vha e muthu wa
 kalekale. O vha o labama vhubuma,
 vhakalaha vhothe vha shango ilo
 vho vha vha tshi vho tou vha
 vhaduhulu vhave. Nangwe o
 kalaha nga walo, ipfi lawe
 lo vha li lihulu.

Musi 'nzwo dya musanda dzo
 fhela nga u tou pfala nga mulomo
 wa tshifhe, ngoma-vhadzimu ya
 buma nga maanda, vhathe

vhothe vha dzhenwa nga
mutetemelo, vha wa fhasi nga
nyofho vhanzhi vharho vha fha-
ndua dzimvalo vha mbo di wa
tohothe, ha vha u edela khofhe dzi
sa karuhwa.

Vhe' vha sala vha tou noka
nga nyofho nge. Mwali a amba
o' si vhishelewa, ^{zwe} ~~zwa~~ zwa engedza
nyofho iyo ~~ho~~ ^{zwo} vha, u mudzinginyo,
nyofho phenyo na u thathaba ha
gole le la fukedza thavhana
mulilo ~~wa~~ wa mudugudugu, we
wa vha u tohi tou nzhenzhenema.

Iphi la tshifhe la pfala li tohi tou:
"nzerere". Vhanzhi vho faho, vho
vha vhe vha kalaha na vha-
kegulu vha thasenzi. Vhalembe vho-
ne a ho ngo fa na muthihi.

W'Ishe tsha ~~phusa~~ ^{tshusa} vhatu
ndi nge ha fhelesa vhana vha
vharwa vha musanda. Uho
sa ~~ho~~ vha si vhe gathi.

Musi lo toha nga matshelo
 ha wanala dzi si mppu, i ida u
 vhone. ~~And~~ Mutani muniwe na
 muniwe tshi tshililo, Mwali o
 tiba vhatu nga ~~u~~ ^{mubvumo}
 wa Ngoma-lungunde, ngoma
 ya mwa manditi na bulaho.

Iyo yo vha thamu ye makhu
 lu a rwa vhatu ngayo. Mu-
 bvumo wa ngoma wonoivo wo
 vha u tshi shuma madembe.

Ha fhela mainwa ha minghi ngo-
 lungunde ~~two~~ i sa tsha lila, vha-
 thu vha dovha vha hangwa
 thamu ila ya bulaho li ofhisako.

Ha vuwa dzindwa vhekati
 ha vhana vha musanda na
 vhekati ha magota ha vha
 na phambano. Dzinndwa dza
 anda ~~sho~~ nga misi; na u
 fhuwana na zwithi zwanzhi zwa
 itwa nga maduwa manzhi.

Nga linwe duva ha pfala

mukosi wa phalaphala ya
 phedza - vathu i tshi: "Hananasa"!
 Vathu vhanzhi vha tetemela
 nge vha vbona uri liwe bulaho
~~hu~~ lo swika. Ishililo tsha vha
 hone, na vhatkuni. Thedzi vha
 si hangwe u fhululedza na u
 kumela, na u lidzaka zwilidzo
 zwa u hulisa Mwali m mudzimu
 wa Denga na shango, ene
 makhulu - kuku wa vha kala
 ha na vha kequlu.

Vha no fhululedza buha, ndi
 hone hu tshi vbonala bako
 la vhadzimu lo tawuka mu-
 lit, li tshi nzhenzhenema.

"Ngunduu!" ndi ngoma ya bulaho,
 yona lungunde, ya buma buma
 nga mabvumo wa vhudzi. Vathu
 vha losha vho takala.

Ndi hone Mwali a tshi amba
 navho a tshi ~~ka~~ amba nga
 mulomo wa Ozomo-la-dzimo a ti:

zwiizukulwana zwanga, na zwiizu-
 kulu-kuku, no ~~no~~ ndina
 namusi; ndi ~~mini~~ mini ni sa
 pfi ndi tshi ni laya nne makhu
 u lu-kuku wanu. Ni nyadza
 a upfa zwine nda zwi amba.
 zwiino vhomakhulu wanu ndo
 vha vhu laha nge vha si pfe.
 Phambano kha vho inwi dzi
 brafhi. Dziindwa dzanu ndi
 dzone dzi ni phambanyaka na
 nne musiki wanu. zwiino ndi
 a tuwa vhunga ndo ni vhudza.
 Ndi ya fhasi ha shango, ngei
 dasi-dasi. Siuwe duha ndi do
 tshimbilanga makoleni. Ndi
 zvone ndi ri salani. zve nda amba
 ndi tshi vhudza vhomakhulu
 ndi do zwi ita. Na sa pfa ndi
 do ni dzinjinya ndi dasi ha
 mavu a shango!
 Musi hono zwiwa, vhatu vha
 tetemela zwiinghi vha tshi

ofha u pfa mubvumo wa hula.
ho wa ngoma - ya vhadjimu.
Vhothe vha luvha, mifhululu
ya pfala thungo dothe. Hu uri
khosi a si vha vhuba he.

Izwo zwo fhela mubvumo wa
pfala wo tou f vhothe, u tshi
fhandula djimvalo dza vhatu.
Dzoha lenelo ha fa vha
sina mbalo, na dzikhholomo
na dzinngu dza vhatu dza
fela zwa fhela, tsa u ofhisa.
Neli hone ~~na tshi~~ vha tshi ya
ha tshifhe u ri vha pfumalele.

Nangwe zwo ralo, ha da dwa-
dze lihulu le la tiba mudi
wothe wa matsi Matongoni. Na
tshi khosi Mwali a mbo di
dzama, ha vha u fa ha
mudi ula muhule. Vhatu
vhanzhi vha mbo shavha vha
balangana na shango lothe.

Khosi ene uffi o ri u dzama

a enda nga fhasi a ^{K44/15} go dzula
thavhani dza mubvumela he
ha vho pfala nga u bouma.

Musi Mwali a sa athu dzama,
hu pfi o nea manditi awe vthe
riwana wawe wa tanghe we
a vha a tshi thetshelesa zwi
zwiwaho musanda. Hu pfi ene
o newa ngomana ya vhadzimu ye
ya vha i tshi pfi Ngoma-lungu~~tedu~~
Na yone yo vha i tshi fana na
~~Ngoma-lye Ngoma-lungu-ndi nga~~
manditi na bula ho. Ndi
yone yo fasisaho uyo riwana
uusi o tangwa nga maswina.

Dzindwani yo fasisaho ndi yeneyo
Ngoma-lungunde yo vunda ho
maanda a maswina. Madzohani
a u shaya mibvumbi, mufarisi
wa vhatu yo vha ~~ne~~ yone i
tula ho gole, ~~mavuta~~ ^{mavuta} ya na.

Ndima ya 3

K44/5

Nga liuwe duwa la nivedzi wa Fulwa
na, musi hu mavhuya-haya, musya
wa phepho u tshi lala u tshi
vhudzula, tshi mihwane i tshi
kha di liwa nga phedza phedzi,
hu nga madikwana nivedzi wo
tshena wo tou "waa", musanda
ha pfala mukosi wa uti vhana
vha ~~maswani~~ vha swa nga mappi
mo, vha vhangwa vhubulwane.
zwa tou ofhisa nga "u" vha votta
mudi nga mulilo; wa vhuva
wa swika na ngei dziphamoni
na ~~zwi-ya-mudane~~ zwi-ya-mudane, kha dza
vha khulu, dza ita na u namwa
pfamoni dza vhadzimo, ngei zwitangu-
loni, he ha vha ho vhubungwa
tshitungulo tshihalu, yone Ngoma-
lungunde na mappimo othe a Mwali.
mukosi wa tshiva vhubkati ha

K44/5

vhusiku; vhamna vhothi vha ~~zwa~~ fara
 mushumo wa u dzima uyo mulilo.
~~Musanda~~ Musanda hone ho vha 'i
 'ivaiwasi'; nge mulilo na ndwa
 zwa vha zwo farakana. Hone a
 huna o dako u thusa nge
 muiwe na muiwe a vha o
 lavhelesa u tshidza vha-
 muta wawe na mavhele.

Hai, mudugudugu wa tou ofhisa
 nga mwa mubvumo wawo muhulu.

Vhonzhi ha vhatu ha loha,
 nga maanda vha kalaha na vha-
 thegulu, na vha hota kathihi
 na zwi fuwo zwa dzinngu, na zwo-
 dzikholomo na zwiwe. Shango la
 dzinginyea, dikai li remarema la
 fukedza kutombo hwothe, na nga la
 matshelo vhatu vho ponyokaho
 bulahoni ilo vha si vhone duwa
 ha sokou vha swiswi lihulu.

Mulilo uyo ~~ho~~ wo fhedza
 maduwa mana u tshi swa; nga.

wa mudi wo vha wo hula, na thavha i khulu. Na thavhani ya vhadzimu wa dzhena wa tahadza yotho; zwa tou ofhisa musi demelo fava mulilo. Shango lothe ~~la~~ tou fhisana nga biso la wono-wo mulilo. Ha vha u lotha ha mudi wa lungano we' wa wa vha u muhulu, u tshi di hwa mashangoni othe-othe.

Thana vha Mwali vho thoma-ho dzenedzo phambano, na u fanga mulilo uyo muhulu, vha mbo di shavha vha ya na shango.

O salako ndi ene we a vha a sa dini, we a vha a tshi thetshelisa zwi ambivaho nga vha hulwane, na u pfa zwi zwiwa ho musanda. Ono-fo ndi ene maton Mutumbuka -vhathe, ane a ffi khotsi-awe ndi Mwali, mudzimu wa shango lothe; Ndi ene we

a newa ngomana i no fana-
na ile ya vhadzimu. Na dzina
layo lo vha li tshi di pfi
"Ngoma-lungunde".

Musi mulilo wo dzina, vhatu
vha gonye musanda u tola zwo
iteaho, vha swika ha tshifhe
~~u~~ a vha vhudanga zwo
iteaho, vha wana muta wo-
noro u singa muthu, zwothe
zwo ~~u~~ zwa ^{vha} zwi hone zwo swa
zwothe, i milora na maha-
la fhedzi. Hai! hu tshi tou
mukha mulilo fhedzi. Vha
wana na ^{medangani} a zwi fuma
o oma, hu sina tshi tshilaho
arali i si mbwa ye ya vha
yo tshila muliloni uyo nga
u shavhela dakani, ya
tou ya kule vhu kuma.

Vha vhidzelela nga maanda
u pfa arali tshifhe e hong; vha
pfa ho sokou dua. ~~hona~~

K4415

ndi' hone vha tshi dzhena
 madumbani othe u sedza arali
 hu na tshinwe tshithu tshi
 hanyaho; fhedzi vha wana
 ho' sokou "iwau." vha
 toohowa tohothe, nga nyofho
 khulu nge vha vbona na
 ngei ~~ya~~ Tshienda-ulu ho
 swika mulilo, muiwe u
 tshi kha di nyenga here-
 ngei mafashoni. Vha ofha
 zwinzhi nge vha vbona na
 thavha vhadzimu yo swa
 yothe, khathiki na pfamo ya
 ngoma ya vhadzimu na pfamo
 ila i ilaho u sendelwa khayo.
 Ndi hone vha tshi mbo di
 huma vha ya vha namba
 magota othe na dzinduna
 za shango lothe uti vha
 nga ita hani. Vha vhidzana
 na magota a fhalemba e
 a vha e hone shangoni.

Nga duvha lebele la tshi-
vhidzo tshibulu, vha langana
uri nna Mwali a nga vha
o tou ita hani na tshifhe
wawe ~~na~~ na avho vhakololo
vhe vha pfi vho shavhela
magiani othe a shango.

W Magota na vhothe vhahulu
vha shango, vha pfana uri
o hu ye Thalemba ngei
Tshienda-ulu, (Hu endako nkulu),
ngauri vhone a vha ili tshithu
zwovalo vhashavhi ~~vhothe~~
vhahulu vha gonyo musa-
nda uyo setya zwo itaha,
na u vhone atali Mwali a
kha di tshila; na ngoma wila
yawe ya madambini atali i
vhone ngei pfamoni. Vhathu
vha vhadenzi vhone vho sala
hanengei hane ~~vho~~ he vha
vha tshi di dzula hone
musi vho vha lava musanda.

Vhakalaha vhenevho vha
enda vha tshi kumela na
ndila u swika vha tshi dzhena
nyadini u ilaho; vha wana
hu songo sala tshitku hu
tshi mukha mulilo fhedzi.

Vha dzhena pfamori y khulu
aya vha pfumakadzi na vha tamoni,
vha wana ho "vuvu" u
mulora fhedzi hothe-hothe. Vha
phirela pfamori zwitungulo; hune
ya Ngoma - Lungundu ya dzula
hona, vha wana ihu sina
tshitku zwothe i mulora fhedzi;
vha ofha zwinzhi; vha lavhe-
lesa na fhala he ha vha hu
tshi ima tshifhe musu a tshi
amba na vhatu musu
Mwali a tshi mu vhudza zvine
zva fanela u itwa; Na henevho
vha wana tsho sala ho e
matombo fhedzi a mitshe to yotho.
Vha phirela pfamori khulu

ya ene Mwali nga ethe, vha
 tshi tshimbila vha di ende
 vha tshi kumela na ndila.
 Vha tshi dhena, vha wana
 hu sina muthu, zwothe zwe
 zwa vha zwi ngome zwa
 wanala zwo swa zwothe zwi
 midora na mahala fhedzi.
 Fhedzi nga thungo ya vha
 sevhyala vha wana mahala
 a kha di-nghenghesasa, hu sa
 vbonadzi, nga u fhisa ha
 mulilo wonowo we wa vha
 u sina vhuksi, na mudugudugu
 wo vha u siho e mahala fhedzi
 a swa ho. Hhenefho vha luha
 vha amba vha ri: "Mambo
 wa Denga nga shango, lothe!
 Mvumi ya shango, Tsetema,
 Mudzimu muhulu wa vhadzimu
 vhothe, Sada-la-ula vhatu, tshi
 vha vhala tsha shango, ndou-lume,
 Iwe-musika-vhatu, zhozhemela

la shango, lwezizhe lwa shango
munna muhulwane - iwe - mufuwa
wa vhatlu vhothe!

Ha mbo pfala ipfi henefho
madumbani la^u tou ofhisa, la
bumba la ni "Mbidzeleni nivana -
nga a pfaho ndi onesane nae.

Mumani, ni songo amba zwe na
zwi vbona fhano, ngani asali na
amba, ni do dehwanga bulayo
~~fulufulu~~ fulufulu kha lushaka
lvanu lwothe." a amba ho o
vha e ene Mwali, ma khulu
wa vhatlu vhothe. Hu pfi hongo
swa nga mulilo, o mbo di di pfa-
ndukisa a vha mulilo, a swa
nawo upwo itwaho nga vhana
vhave vhe vha vha vha
tshi vhangisana vhu hulwane.
Na vhafumakazi na ngoma
izo khulu hu pfi a v'hongo
swa, vho shandukiswa nga
Mwali vha vha matombo o

vhasadi vharho vhothe, uri vha
 ppe zwine makhulu wawho a do
 and amba zwone. Na uyo
 mukololo wa ^{shudu} ~~masudu~~ o vha
 oda bonefho.

Khathihi ha pfala muvua,
 mo wa u ofhisa u tshifwa tha-
 vhani khulu ya vhadzimu, ye ya
 tika mudi uyowa Mubvamela. La
 amba la tri: "Hee iwananga
 a funwaho! Ida ngenodni ndi la-
 ngane nawe, nganti ndi iwe
 u nthetshelisa ho, na hone
 ndi iwe one nda do u nea
 vhu hosi vhatu vhavhuya".

Mwana uyo a mbo gonye ugei
 Tshinda-ulu e ethe, a tshi
 ofha u livhana na khoti
 awe, ene M nudzimu muhulu.
 A swika pfamoi, a gwadama
 a lwha, a honou vbona
 Mwali nga dzaye. A laiwa
 upfi a tuwe, ^{shangoni} ~~o pf~~ ilo, a

pfu lutshele thungo ya ~~to~~ Tshi-
pembe. Kenegei hu pfi u do
dzula hone, a vhusa shango
tothe lene lo la seli ha Vhembe.

Mwali a ambadza murwa wawe
madali o tshenesaho, na malungu
o nakaho a madina a denga.

A mu nea na Ngomana ino
nga Ngoma-hungunde. A amba
~~ngauri~~ ngoma yeneyo ndi lone
pfumo lawe la u do mu lwela
kha zwothe. A mu fha na
mabfumo na ztshiphunga tsha
vhu hosi; na dzindalama anzhi.

Ha pfi avali a sa do kona u hwala
zwothe izwo zwithu, a nga ya
u vhidza vhalamba, ngauri ndi
vhona vhane vha do shuma
u hwala zwothe musi vhe
mupfuluwoni wakuya Tshipembe.

Tshilung a do vha a humela
ngei ho kuohanganaho vhatu
vhane a pfi u do vha ~~chuta~~

ihusa. A tea thata tshi tou
 nzhenhema vhunga mulilo, fhedzi
 ene a sa swi. Na mato awe
 o vha a tshi tou "dugudugu".
 Vhathu vha tata na u mu
 lavhelesa nga u ofhisa. A
 tshi vhona vhathu ~~vha~~ tshi
 mu-shavha, a dzima dzila
~~khafhu~~ ^{khavhu} dzi dza vha dzi tshi duga.
 O'valo, vhathu vha konou sende
 la tshini hawe vha mu gwada-
 mela vha mu luha nga u ku-
 mela hu hulu-vhukuma.
 Thavhani ya vhadzimu ha pfala
 ni fhululu minzhi-minzhi na phala-
 phala dzi tshi lila hanenglintha.
 Vhalembe vha vhudzwa upfi ndi
 vhone vha hwali vha zitungulo
 zwothe; zuenezwo vha fanela u gonya
 thavhani upo tola zwine vha do
 sumbedzwa nga ene Mwali-mu
 dzimu wa shango. Vha ya vha
 wana "Ngoma-lunguordan yo

tibelwa mufaroni mubuluhulu,
 we' vhasadzi vhana vha vha vha
 vha si u kone u hwala nga
 u lemela hawo, wo vha u
 na thaho thamu-na-~~nt~~ntihiki;
 hu u itela ~~set~~ kuhwalele kwa
 vhasadzi vha vhalamba.

zo Mifaro minzhi ya wanala yo
 dadwa nga malungu a madi
 na a denza. zwiifunga zwo
 vha zwo dadza dzimvushelo,
 zwo tou andesa zwine bhatu
 vha si kone u hwala zwothe.
 Mitsinga ya vha vhalamba
 ya tou vungela nga u hwala.
 Musi vha u hwala vho'
 no khumyelela, vha pfa ipfi
 li bor. thavhani, li tahi
 ti: "Hee inwi vhana vha
 vhadu hulu vhanza, ipfani
 zwine nne makulu-kuku-
 kuku wane nda amba.
 zwine ndi ti, vhunga

ndo' ni vhudza uti ^{K44.5} byphambano
 dzanu dzo no vandina ndi ka.
 Vhonani namusi mulilo wo
 tshinya zwinzhi - zwinzhi, a zwi
 na vhu kana zwe vhananga vha
 phusukanya vha tshinya.

Nne ndi a tuwa, ndi ya
 fhasi ha mavu pa makoleni.
 Zwiwo nothe ni funaho
 uya riwananga a mpfaho
 ni fanela u Shina naniwaha
 hwa u di - lugidela u pfuluwa.

Zwitungulo na ngoma ya
 manditi ndi do zwi nea ene
 Tshilume. Ndi ene khosi
 ya shango lothe. Vhathu nothe
 ni mu livhe.

Nga duwa la u dzula inwadi
 wa Fulwana, ni takume ni livhe
 Ishipembe. Vhalembe vha do
 ni vhudza musi maduwa o
 no swika tsini. Ni songo
 ofha tshithu, zwothe zwi do

K44/5

ni lugela nga dakalo. Tshihulu
 ndi + Ngoma - lungendo, yone i
 do ni farisa zwinzhi. Maswina
 a tshi ni dina ni mho lidza
 yone mutula - gole, zwothe
 zwi tshilaho zwi do vulea
 zimvalo zwa no ka nga nda
 na zwanu. zwo ralo shengo
 lothe li do ni telezya nge
 na vha vhaduhulu vhangga.
 Mvula i tshi shayla, ni mho
 lidza katanu, zwothe zwi do itea
 mi boumbi i do na zwa vudi.
 zwothe zwi do ni t nakela arak ni
 nga lidza iyi ngoma ye nda ni nea.
 Hone tshihulu litshani dziphamba
 no v hukati hanu. litshani ala
 mavhanga o thuthaho uno mudi
 wa vhomakhulu - kuku - kuku
 wanu. zwo itwa nga v hutukana
 havho, na u sa funa u pfa.
 Mutshinyalo u do vha wawho.
 To havho hu do vha u tende.

leka misi yotho. Uha do milwa
nga mavhanda a daka na a
madira na milindiri."

Musi ipfi la ~~the~~ khosi lo
fhedra u amba, ha pfala
mifhdulu thungo dothe. Fhedzi
vharive vhatu vha nyadza,
Tshilime a tshi vha khosi,
a vha pfuluwa vha ya thungo
ya ~~thuvwa~~ Ukhokolela na
maja Devhula. Ha vuvu
mifhitifhiri musu vharive vharu
vha tshi lueda u dzhia ila
ngoma ye Tshilime a newa
nga n Mwali. Musizui tshi vhiha,
Tshilime a lidza ila ngoma
zwothe zwa mbo di luga.

Hai, vhatu vha fli, tshi
phusuphusu masimuni iwaha
wonoyo, vha tshi itela mbwaha,
nwedzi uyo wo swika, vha-
lamba vha palula dzitho ho
zavho. 1 zwenezwo vhasenzi

200 vha mbo di- ^{K4,4/5} lugisela lwendo.

Nwaha uwo thanga dza vha
na dzingota nghi, na zwi kunabu
na zwiashi zwinghisa. Zwothe
zwilimwa zwa wa nga maanda,
zwa vhuja zwa kunda, ~~na~~ na,
u kana zwa bala; uyo wa
vha iwaha wa mada kalo—
yone, phumudzo nge ha vha na
tohilala taha mulilo.

Ndima ya 4

Duvha la mupphukwano mukulu
lo swika, Ishilumea kuwaha-
nganyanya vhothe vha mndu
ya ha makume, vhone vha-
~~ha~~ ndalamo, na vharat... vha-
we vha mndu ya mmeawe, na
vhothe vha mu funaho na sha-
kemba vhothe vha mu sala
mura hu, vha mu luvha vhothe.
Vhothe vha ~~tuwa~~ ^{mu luvhaho} vha

tuwa nae. zwiifumo zwa vho
 vha tuwa nazwo, "kholomo, 'nngu,
 mbudzi, ~~tshu~~ mbwa, na zwiirwe,
 la tou vha sambi lihulu vhu-
 kuma, line li tshi swogwa
 wa tou vha mushumo mchulu.
 Thalembe vhone vha fava
 mushumo wa u huala thundu
 dya musanda, dya malungu a
 madi, na a denqa na zwikand-
 wa zwo nakesa ho. Wonoyo wa
 vha mushumo wa Thalembe
 u utuya uswika vha tshi
 swika phano Venda shangoni
 la Vhangona.

Thandalamo vhone vho vha vha
 huali vha zwitungulozwothe,
 zwa mafumo na Ngoma lungunde,
 Tshifhinga tsha u takuwa
 tsha vha tsha vhusiku, musi
 vhatu vhothe vho farwa nga
 khofhe - vho vha mavhanga.
 Maswina o lala a sa vhuise

a ppa tshithu tsi' o ite ho afho
mudini na shanigoni lothe.

Ha ti musu ngoma ya vhadzima
yo lila, vhothe vha mavhanga
vha pfi hari nga khofhe khulu,

Vha lembo na vhasenzi vha
nbo bova afho mudini, vho' sala
shilume muraha, tne e na
vharathu vhave ne vhomakha
dzi wawe na vhana vhothe.

Dhe tsha rongomedza mavha:
nga ndi mubouno wa ngoma -
lungunde, ngauri ndi wone we
wa vha u tshi vunda maanda,
a maswina othe a lwa ho na
shilume riwana wa Mwali.

Ngoma iyo yo vha i tshi lwa
nga vhanu vhatanu na ^{nyuthihi} ~~the~~
i ho' tou ita mutingati. Mwali
a laedza a ri i songo vheva
fhasi mavani, ~~ha~~ ngauri ya ralo,
vhatu vha nga delwa nga
k'hombo khulu vha tibwa nga

nga mukanghe wa we. zwa ra lo
 ya ilezwa na u tou kwamana
 na mavu zwa o. Musi lo' kovhe
 la, vha hwali vha vhutambo vha
 tou hvesa ntha ha musu;
 kana vha tou i fhatela mavu-
 lulu uo i si kwame livu.
 vhatu vha tshimbila madu-
 vha magzhi vho takala. ~~thulu~~
 a vho ngo dinwa nga tshithu
 nge vha vha vhe na ngoma
 khulu i ofhwa ho nga
 vhatu vhothe vha shungo.
 zivilwa vho vha vha sa zvi
 lili nge khosi dzothe dze vha
 da nga mashangoni adzo, ngo vha
 dzi tshi vha teleza nga maanda
 dzi tshi mbo di luha katiki
 nge vha vha vhatu vhe Mwali
 mudzimu wa shungo lothe.
 Phungo ya Nzona lungunde
 na manditi a Mwali o vha a
 tshi di hwa thungo dzothe.

Nga duwa la v^hut^una - v^huna,
 v^ha swika khosini ya thakalanga
 khosi Tshilumela a ruma v^ha-
 dinda v^hawe uti v^ha ~~too holo~~
~~swika isa~~
~~amba~~ ngei musanda wa v^ha ka-
 langa uti o tibwa nga gomane
 ya v^haduhulu v^ha Mwali ene
 khosi khulu ya shango
 lotha nga he la guma.

Khosi iyo i tshi zwi bja na uti v^ho
 kwala na ngoma ya manditi,
 a ofha zwinzhi, ari: "Kine ri v^ha-
 landa v^hanu, ri a ni hwa. Na
 zwinzhi ~~na~~ v^hasidzama v^hane v^ha do v^ha
 v^hotanoni ndi v^henevho, itani u
 nanga nga v^ho ive v^hane. Kho-
 lomo ndi dzenedzo nangani dzo
 nonaho, ni dzhe na phyedzi dzo
 nonaho uti zwi v^he zwi lutha
 zwanaga nne mulanda wane.

Ni swikise ni ti nne thanyai
 ni humbela uti ngoma ya v^ha-
 dzimu i si lidziwe fano k^h.

tine, ti a ofha zwinzhi. None
u luoha ro luoha kale nandii!
Vhala vhadinda vha huma vha
na sambi lihulu la kholomo,
na vhathe vhamo vha pfi ndi
vha u do luoha ngavho ngei
musanda muhulu wa vhasenzi.

Musi vho swika mishashani ya
havho, khosi a kanuka a tahi
vhona gogo la vhasidzana na
mitambi ya kholomo na phyezi.

zwithu izwo ho ngo zwi takalela
musi vha tahi sumedzhedza,
a ti: "Nna ndi mini inwi no
tanganedza thundu iyi na vhathe
avha vha vhasidzana?" Vhona
vhe ti: "Muhali ~~khosi~~ ro shavha u

pfaka jwe ra humbelwa nga
khosi ya vhakalanga vharayi."

Khosi a ti: "Nne a thi mulili,
humisani thundu ya vharayi
izo, nne a thi zwi todi ~~st~~ Haphu
ni vhudze vhakalanga uo nine

a rongo dlla u dzula fano
Galanga, ri a phira, ri ya Tshi-
penbe shangoni la malalo.
Uha rongo ofha, atali vha sa
ri dina a ri nga vha vhaiisi;
fhedzi vha leha, vha do vbona
zwi hulu zwi boaho ngeno khambe.

Ni ambese ni ri Uhakalanga
vhothe vha di lunde, vha sa
do fhambana na Uhaduhulu
vha midzimu". Uhadinda vha
ya vha ita zwe vha laedzwa¹⁰.

Khosi ya Uhasedzi, ene Tshi-
hume ~~le~~ nuwana wa Mwali, a
vhudza magota aye uri vha
langane a u pfulutshela phanda
vhatakuwa henefho vho rangwa
nga Ngoma-lungunde phanda
vha honou da Khosi na vha
mukhadzi na vha mndu yawe
na vhothe vha mu luoha ho vha
mu sala murahu. Uha tshi-
mbila nga uvali misi yothe

who ~~va~~ endwa phanda
 Ngoma-lunguoda. Vhalamba who
 vha vha tahi tshimbala na
 khosi Tshilumela, who' huala
 thundu yotho ya musanda.

Vha pfulema fhala he vha
 vha who fhata, vha tutshela
 thungo ya vhuba-dube. Vha
 swika ha inwe khosi ya
 vha kalanga vha thungo yeneyo,
 ye ya vha i tahi ofhiwa shango.
 ni lothe la vha kalanga nge ya
 vha na vhubali ndwani. Na
 vha thu vhave who vha vha tahi
 mu tledza zwinzhisa.

Khosi ya Phasezi, Tshilume,
 a ruma vhadinda vhave uri vha
 ye u amba khosini uri vha hoha
 u sendelewa, ngauri tshilimo
 toho vha toho swika. Na shango
 la henefho fhethu lo vha li
 la vhubudivhubudi. Ndimu i khulu
 na mafulo e manzhi; Na hone

K44/5

Ishilume o vha a tshi vho tama
 u dzula kha lenelo shango tshothe.
 A laetza a ri: ^unyani ^uvhudze vha-
 kalanga uti nne ndi funa u
 vhomana na khosi yacho
 iyo khulu, ^{ine} vhatu vha
 mu ofha nga maanda, nge
 a vha mubhi mbiluni
 yawe, one dzina lowe la vho
 vha la zwivhi — Tshivhi.
 Ni mu vhudze uti nne ndi fhang,
 ndo tumwa nga mudzini Mwali
 uti ndi de u dzula fhang. A
 songo ofha a ri khamusi ndi
 do mu dzhela vuhosi have,
 Aiwaa! Tshire a fanela u tshi
 litsha, ndi vuhfura, na tshi —
 tshu toha u vhalaka vhatu
 vha. Mwali vha sina mulandu?
 Ni ambe uti nne ndi do dzula
 ngeno mudzini wa Tshipene. Vhu-
 hosi have ndi ha vhalanga,
 vhe si vhasenzi na vhalamba.

avho vhone ndi vhatu vhangwa
vha vhuswa nga Mwali."

Vhadinda vha tshi swika
~~hanga~~ ngei? Ha tshiki, vha tsee
ngei nnda ha khoro, vha vhora
thathu vhanghi vha tshi tva
musanda, vhe na mafumo,
vhe ~~vhanghi~~ vhatu vho di lugiel-
laho ndwa. Vha ima nnda
ha khoro vha tshi opha u
tangona navho, nge vha vha
vho no zwi pfa uri khosi iyo
i na tshimberha, na hone
u na mbilu ya tshituku. Vha
pfa ene a khosi a tshi vhi-
delela nga ipfi lihulu a tshi
di: Hee inwi vhatu vha vha-
senzi, ni todani phano mudiini,
wanga na shangoni langa?
Vhone vha amba uri vho tu-
niwa nga tshilume uri vha
dise mafhungo e vha laetwa
uri vha a vhudze khosi

nga ene mune e ethe.

Ishishi ati: Ambari e na da nao ni hanengeo, ngouni thasenzi ni na zwiito na tshi-mbevha. Nga u ofha vhalala vhadinda sha mbo amba othe o zwiwaho musanda wawo, vha tshi tou ofha nge ha vha ho dala ~~na~~ vhamna vho faraho mafumo na zwiitangu vhe vhezhi Ishishi a tshi pfa zwe vha amba, a mbo vhuba vhatlu vhave uri vha vha vhubaye, vhone vha shavha, fhedzi zwi sa thuse tshithu, ege ~~vha kalanga~~ vha vha na lu-
vhis. Thasenzi vhalala vha vhubawa vhothe; hu si sale na wa u anetahela lungano.

Ishilume a tshi zwi pfa a vhiphelwa zwiinghi, a ruma ~~na~~ vhamna uri vha ye u vhuba-ha. Ishishi na vhatlu wawe;

KA 4/5.

hu u liphedya zwe zwa itwa
~~vhatangwa~~ vhadinda vhave nga vha-
 kalanga. Vhothe vha boa vho
 fara mafumo na ~~so~~ zvitangu. Na
 ene Khosi a boa navho o
 rangwa nga zhandalams vhe vha
 vha vho kwala n Ngoma-lungunde.
 Vha wana vha kalanga vha
 Ishi vho vha lindela mudavhisi
 wa zwiatula; mudavhi mukulu-kulu.
 Henefho Ishi o vha o di-sendeka
 hone nga thavha khulu. Ishi
 o vha o no zwi pfa zwauti vhasenzi
 ndi vhatu vha vuhali na mada-
 mbi; a itwaho nga Ngoma-lungunde.
 Fhedji ene o nyadza zwithe zwe
 vhatu vha ma vhudza, ari u
 di kunda th Ishilume na midzimu
 yawe na vhatu vhave vhothe.
 O di-hudza nge a vha a sa athu.
 kundwa nga inwe khosi tshi tshie
 etsho the vhamakhulu vhave
 vha vhusa vha kalanga.

Vhaseenzi vha tshi vhandamela,
 vha kalanga vha thoma u vha
 pfula nga misohe ya vhutulu.
 Ibo Ishilume a liza ngoma ya
 balayo a ri: "Ndun!" O ralo,
 vhatu vha / Ishi vha mbo
 wa fhasi vha fara khofhe
 khulu, vha si tsha diha tshithu.
 Ndi hone Ishilume a tshi vha
 dya vhatu vha u ri vha
 vha vhalake vhothe, hone
 Ishi vha tou mu huala
 vha mu dise tiri hawe a so-
 ngo huvhadzwa nga muthu.
 Vhaseenzi vha vhalake vhatu
 vhothe vhe vha vha vhe hone
 fhadzi Ishi vha mu hwalala
 nge fe ha vha ho thukha
 ma hosi uri a vhoiwe uri ndi mu-
 thude ~~we~~ ^{ane} a nyadza Mwali. Vha ka-
 langa avho hy pfi vho vha vha
 sa sa do ~~katumba~~ ^{katumba} ngoma khulu
 i sa athu u lidzwa hafhu.

Musi vhathe vha maswina vho
vhalawa, na khosi yawho o no
diswa musanda a sa zwi pfi,
khosi Ishilume ari, mu vheeri
vhukati hane, uri a tshi karuwa
a sa do shavha a ponyoka.

Vha ita zwenegwo zwe o zwa zwiwa
Ngoma - lungende ya dovha a
ya boama luthihi ~~kapida~~
ya ni "Ngunduu". zwenegwo Ishivhi
karuwa, a wana e vhukati ha
vhanna vha vhasenzi. A ofhe
zwinzhi nge a si zwi pferese na
u sa zwi ~~taba~~ talukanya uri o
diswa hane apha vhukati ha maswi
na ayo o mu tanga ho hothe.
Ishivhi a ni: "Iwe mutukana,
ndi mini u tshi nyadza u ngawu
vati, na hone wa sena Makhulu
wa vhasenzi ene Mvuli, Mamebo
nkulu khosi ya Senza? zwinzhi
idzou vbona, u vhukati ha apha
vhanna vhangana. Vhathe vhanu

vhothe ndi vhenev hokhala ho afho
mudavhini. Vho lala twa u ya toho-
the. Vho vhuwawa vhothe vha
sa zwi pfi vhunga iwe iwo diwa
fhanu u sa zwi pfi. Ho tou soko
u funa u litsha; ngeve ti nge
iwe muvhi, ndi musisi ro u
vho vhuwaha na iwe namusi?

Ihivhi a tshawa zwiinghisa,
a tou tetemela vhunga muthu
o farwaho nga ~~ho~~ dali, a
humbela uri a litshwe, a si vhu-
lame. ~~Ho~~ Khosi ya vhosenzi a
tenda nge a vha na vuthu, a
vhubza thathu uri vha mu litshu
a vhujelele hayani hawe. zwa
itwa vhunga zwo zugiwa tha-
hani; vha mu isa haya.

A tshi switca a kamuka zwo zwa
itea nga ^{kh} vathu vhave vhe
vha fa vhothe ngei mudavhini.
zwithu izwi a si zwi talukanye
uri zwo itwa nga ~~st~~ Ngoma-lungu

Ene o lelewa u di-lugisa ^{K44/5} har'ho
 fhedzi muso vha tahi v'hona vha-
 senzi vha tshée kule, na u ppu-
 la ha v'hanna v'hawe. Zwirime na
 mubvumo wa Ngoma ^{ho ngo tsha} ~~ho ngo tsha~~
~~u~~ u talukanya na kathiki.

A swika hayani o' fhihamelwa
 zwinzhi, a tahi tou fimeleka, o'
 shisha mabika mubhili yotho,
 a siob'hone na u hanelela vhe vha.
 vha vho sala haya muso ^{gomane} ~~mombi~~
 i tahi bva nge a fhelelwa nga maseno.
 Vhathu vha mu vhudzisa zwe zwa
 itea, ene a si fhiindule na tshithu,
 a sokou dzin dzungudza thoko o'
 fasa tshitefu. A valo a fhedza
 maduoha machili a honou
 vha anetshela nga ha u vhu-
 lawa ha vhathu v'hawe vhothe,
 na nga u farwa hawe a sa zwi
 pfi; a vhuja awana e vhu-
 kati ha maswina. A amba na
 zwe a vhudzwa nga khosi ya vha-

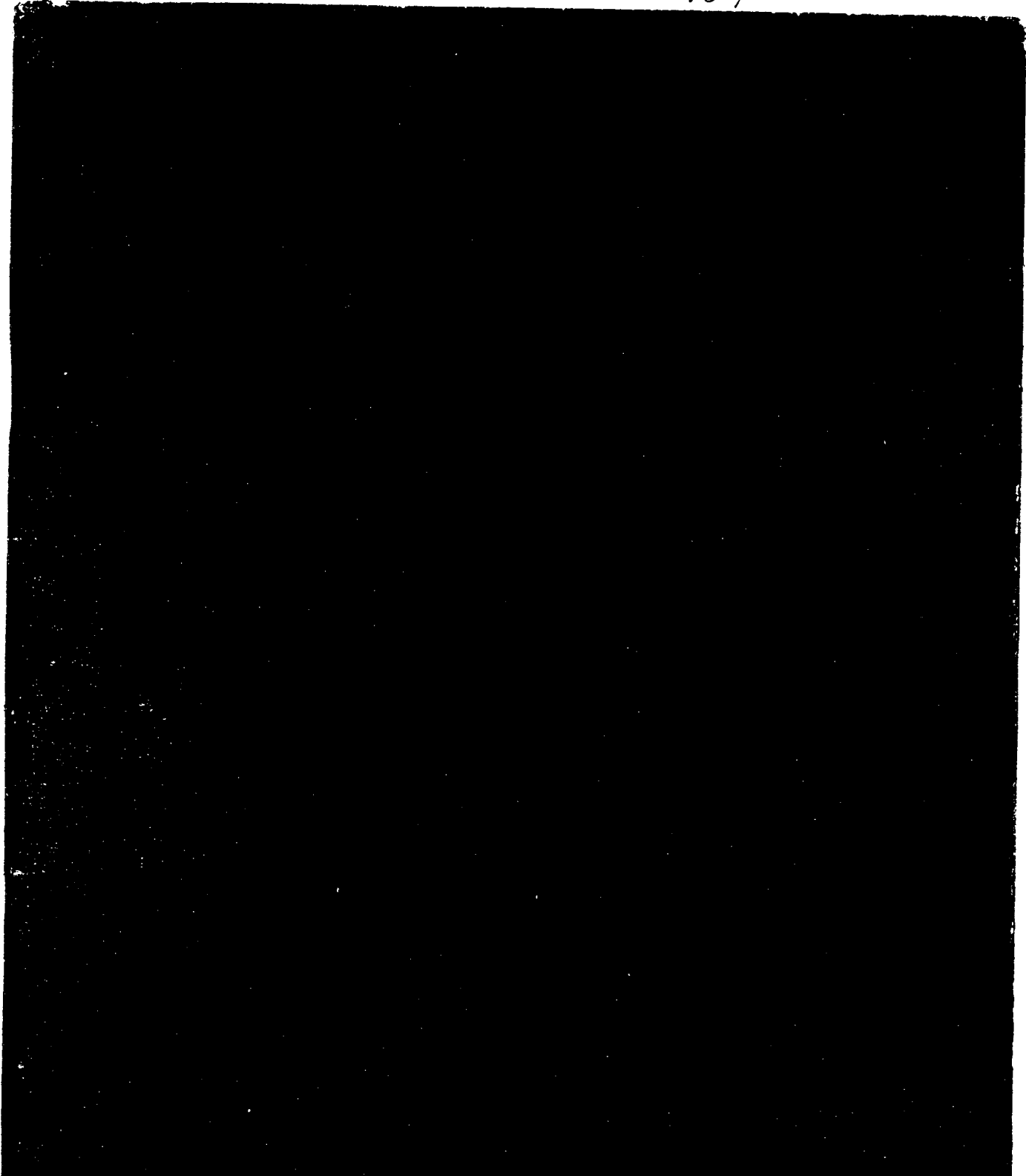
Senzi, ene Ishilume niwana wa Mwali.
 Vhathu vha tshi ~~zoo~~ pfa zwauni
 vhanna vhalala vho vhulawa vhothe,
 vha tungufhala, vhasadi vharho
 vha vlangana u liphedzwa nga
 u vhulaha Ishivihi na vhasadi
 vhave vhothe. Ndi hone vha
 tshi mu lalala linwe duvha, vha
 mu xoya nga ~~na~~ ^{tombo} lihulu le
 vha tou phigulusele khal. ~~A~~ Tombo
 ilo la mu vhulaha, ha vha u
 fa vhu ha Ishivihi muthu we vha-
 nna vhothe vha mu opha, fhedzi
 a vhulawa nga vhasadi. Na
 vha fumakadi vhave vha vha
 tovhedza munna warho vha
 vha vhulaha. Vha sia vhana
 vha tuku. ~~na~~ Ndi he ha vuwa ma-
 fhuwe a no ti: "Ishivihi ndi ndau
 khulu, yo ophiwa nga vhanna, ya
 vhulawa nga vhasadi. Yowee!
 vhanna vho liphedzwa lwa u sa vuwa nga
 Ratshilumela (Ishilume) kwa Mwali."

S.20_(B)
Book II

K 44/5

E Mudau

P 60-109*

Sen. 20 10 (1937) EM/60
K4415

Vhunga to no zwi pfa uri Tshivi
o vha e muhali; muhulu a di-
hwaho shango lothe; f'u vhu-
lawa ha vha hali vhave na
u dzama hawe, zwa kanuki-
sa shango lothe. zwe zwa na-
nisa v'ngofho' dzikhani, yovha yone
Ngoma-lungunde, ngoma ya
bulao na madambi mulomowa
vhatimu vha Uhasenzi.

Nga litwe duvha ha pfala mubou-
me muhulu wa Ngoma iyo khulu, nga
litevhelaho tsha vha tshiatel-atei
vhu kati ha vhangai. vha wana
vho velwa nga dwadze li kanu-
kisa ho. zwa ita maduvha a si
gathi, fhedzi ha fa vhatu vha
ve na tshivhalo gona vha ka-
langa. zwa tou ofhisa mashangoni
othe; v'vhatu vha ofha nga
maanda u livhana na Uhasenzi,
nge vha vha na Ngoma ya bulayo.
N. Ndi zwe dzitshakha dzothe dza

shango teleza o ulwa nawho; hothe
hothe he vha swika vhatlu vho
mbo di luha hu sina ndwa nga
u ofha ngoma ya Vhasenzi.

Vhasenzi vha dzula shangoni
la Vhanjai ~~na~~ makole mararu. Vha
lima vha ita zwe vha funa nge shango
la vha lavho. Hai, ha itwa na u
inakwa vhasidzana vha vhanjai. Theji
Vhalamba vha si ite zwa u tangana-
nana na Vhakalanga na Vhasenzi.

Vhasenzi nga u sa londa, vha dzula
vhasadi vha shango ilo, zwenzwo ha
vha u di tshingela lushaka nga
u vhasenzi vho vha vhe vhatlu vho
thoswa ho, vhatlu vha thaha dya
mapango na mato a ndalama; vhatlu vha
thu vhalaffu vha milenzhe ya ma-
marara, vha thoho ndaffu. Ndi he
ha taha musereuno' ri; "Nangwe
wa tamba wa dola u do fana na
vha fhio, na vhasidzana vha Nzhelife
vha thafu dya u tswititi na vha thaha

dza mapangona na matō a ^{K44/5} ndalama?

Zwivhumbes zwa vhananyi zwo vha zwi
sa takadi; ndi musi vhe vho-fhasi-a-
si-kule; vhenona vha matō matwaku,
vha thaha pfufi na khofheni ha zwikuma.

Vhena vha vhasadi; vhenevho vhaiwe
vhavho vha fana na vhomme avho. Ha
vha u thoma u tshi nyala ha tshaka
hwa vhasenzi kha zwivhumbes.

Vhakakanga na namusi a vha tendi
u tangana na dzinwe tshaka, na
u naka hu pfi ndi vhone vho vhu-
mbeaho. Hu pfi "Ula niwana o naka
vhunga mulemba;" hu u amba
uri niwana uyoo naka zwa vhuadi.

Mwali a da a di sumbedza nga
mulilo we wa tou tswukisa thodza
ya thavha yotho. Ha pfala mubvumo
muhuluhulu we watou ofhisa. Na ngo-
ma ya vhadzime ya bvunsi tshi
~~ndi~~ khoda Mwali makhulu wa vhatshu;
mulidzi o vha e ene tshifhe muswa
we a vheva nga tshilume na vho-

ma khadzi ~~awo~~ ^{wawe}. Uhusiku honoho
 a ho ngo farwa khofhe, vathu vho-
 the vha ita phosho khulu nga u li-
 dza zwiidzo zwothe zwine vha vha na-
 zwo. Khuwa dzau fhubulidza dza pfala
 thungo dzothe, vathu vha takala ~~ho~~
 na daka lo lawho lo tangana na nyofho.
 Na pfala ipfi li tahi amba lwa
 u tou vhuohudzata, zwiambiwa ho
 zwi sa pfali we a zwi pfa a vha tshi-
 lume na tshifhe swawe. Ndi vhone vho
 talutshedzaho vathu zwe ma khulu a
 idle zwone na zwe a zwi funa kha
 vathu vhothe, tsho tsha ^{zwin}
 ho vha u eletshedza vathu u si
 vha takawe, vha ^u ~~si~~ ^{si} unguw nga
 shango ifo la vhanjail, vha fanela
 u takuwa vha si dzule k a tho. Uha
 fanela u pfulutshela tshipembe he vha
 vhudzwa misi ila vha tsho matongwi.
 Nafhu ^{ma} ~~ma~~ ^{ma} Makhuli a nengiswa nga zwe
 vhasenzi vha ita, zwau vhinga vhasadzi
 vha vha kalanga; vho khodwa ho vho vha

vhe. Vhalamba nge vha si khakhe.
 * Ishikime a kaid, wa nga zwe a
 ita, ~~zwe~~ u vkinga Vhakalanga;
 a mbo di vhudzwa uri a pfuluwe-
 nga u tarhanfa a ~~a~~ sa do, delwa
 nga bulayo, lihulu, la u sa pfa
 hawe na vhatu vhave vhothe,
 zwo ralo khosi a mbo di vhudzwa
 chu u si vha takuwe musi vha tohi
 pfa mubvumu wa Ngoma lungande
 * u tohi te helwa nga mifhululu ya
 vhatanoni na ya vhatu vhothe. "zwe-
 nezwo vhatu vha mbo di pala mu-
 dahu ha vhalamba na ~~vha~~ ^{vhangamo}
 vho hwalaho zwitungulo". Ha ambi-
 wa uri hu songo vha na muthihi
 a wela ho mbedzi wa zwiaila. Ane
 a linga u wela, u do vhora zwa
 matula kha lushaka lwa hawe.
 Si vha la u takuwa lo swika, ha
 pfa mubvumu wa Ngoma ya
 bulayo, vho mukhadzi vha fhulu-
 ledza, vha tehelwa nga vhapumaka-

dzi na ha koma da vhatu vhothe,
 muthu appa li bukuta thungo
 dothe, buse la u pembela ha vha-
 othu la vha lihulu, sa gole la moola.
 Vha kwali vha zittingulo vha takuwa
 vha livha thungo nga tahi pembe
 he vha ffi vha ye hone; ndi hone
 shangoni la mulalo la nakaho. Vhuthi
 ha vhatu ha sala mu taku vhu
 tshi enda vhu tshi imba nga u
 tou honedza, vhu tshi tsetsema.
 Vhakalanga vha takalela u tsiru-
 lwa nga avho vhatu vhe vha
 ffi ndi vhadzimu nga vhatu vhothe.
 Vha tshimbila nga madakalo makulu,
 u swika vho dzhena ngei shangoni
 la Mubvumela (u buma) hu ne ha
 vha na muedzi wa zwiaila, ula u sa
 welwihho, wo iledzwoho nga Mwali.
 Henefho ngoma ya vhadzimu ya
 wa phasi mabuni nge ya vha i
 songo vheva zwavhuti munni, yo
 vha i tshi ila u kwama mavu.

K44/5

Vhusiko honoho ha da dumberu lihulu
 le la vhuya la vunda na miti mihulu.
 zwo ralo nge Ngoma ya vhadzimu ya kwa-
 ma mavu. zwa tou ofhisa; Tshifhe
 a si dihe khine a nga dha a ohea
 kha mafungo hayo. Uhothe vha fhe-
 lelwa nge mdano nga zwo ita ho.
 Nga matshelo ha sambu lihulu la dzi-
 ddau dza vhubali; dze dza vha dzo sumwa
 nga Mwali, u vhuba vhatu nge vha
 tshinya vha si londe ngoma yawe.

Mishashari ha pfala tshi waiwai ndau
 dzo vha dzhena lwa u ofhisa, nga tshitu-
 hu tsha mmbwa dza Mwali. Tshi-
 na ene a si thuse tshithu na u phasa.
 Ha fhela vha kololo na vhatu vhanghi
 vhaiwe vha wela seli ha ula muedzi
 u ilah nge vha shavha mmbwa
 dza Mwali — 'ndau idzo dza vhubali.
 Rhosi a vhuya a tou phasa nga ethe
 a tshi vbona vhatu vha tshi fhela.
 Nanqwe zwo ralo zwi si thuse tshithu; na
 hode a tshi nala nge a vbona vhanu

vhawe vho fhela na vhatu vha tshi fhela,
vharive vho shavha; A gonye the-
vhan'ya ~~mbw~~ ^{Mubvumela}, a vha mapele.

Ndi hone liniwe duoha ndau dzila dzi
tshi tsirua, hone vhatu vho fhela.
Ha vhorala thovha yo twaka i' tshi nthe
mama; ndi makulu we ada u vhone
~~vhatu~~ ^{vhatu} vhawe. Ha pfala ipfi
lihulu, tshifhe a kona u takala a tshi
ti khamusi Ishilume u do vhuya. Thedi
a pfa ipfi li tshi ti; ~~the vhatu~~ ^{vhuya}
vhoma khadi; un' Ishilume o drama, ha
tsha vhuya shavho nge vhatu vha si
pfe, vhatu zwo vhfleho, vha nyadza
ngoma yanga. Vha engedze ndi do
duoha nde vuma mmbwa dzanga dzi
ni fhedza, nge ni pfe zvine nde ni laya.
Ha vava tshili tshihulu, vhatu vha
pabulwa vhothe, nga mnda ha vha
lemba nge vha vha vhaile niwedzi.
Khosiyu vhwaho a vha niwana wa matu-
kana we a sala e ethe musi mmbwa dzi
dzhena vhatu vhothe. O ene o sala na

dzikhaladi dzawe. Ndi ene a ene dzina hawe
la ffi Ishikalanga nge vha hosi hawe ha
dzenwa shangwi la thakalanga. A newa
zwitungulo zwothe na Ngoma - lungunde.

Thathu vhanzhi vho vha vho no fhedzwa
nga ndau, vhaiwe vho shaka, vhaiwe
vho sala vho dzumbama nge vha si taha
fuma u ya phanda nga u shangilo la vha
lo naka, li sa vhiyadi, Uenda nahone
ha vha ho netisa thathu nga maandzi.

Vha vhudzwa nga Mwali uri vha takuwe
vha wele muedzi wa zwiaila, vha ye thu-
ngi ya tshipembe, seli ha thembe, muba-
mba mukulu wa mativha, une wa
vha murathu kha Dzambwedi (Zambesi).

Hone vhatu vho vha vhe si gathi vho
sa bho; ta ku kwada kutukutuku
kune misi ya mndwa ku si thuse tshithu.

Mwali a vha vhudza uri vha si ofhe
tshithu, ^{mubweli} mubweli waro ndi yeneyo
Ngoma khulu; ndi yone pfumo na tali-
tangu tsha thasenzi, vhadubulu vha
Mwali mudzimu wa bulago.

Ha pfala mukosi wa Ishilhe u tahi khada
 vhatu uri vha longo thundu dya ho vha
 livhe, Ishipembe thune ngoma ya ya hone
~~Uth~~ Uthudya upfi mulambo wa
 Uthembe vha songo u wela vha sa thu
 vhudya nga Mwali. Hapfu vha vhu-
 dya na zwa tshipalo taha u lilala
 khosi yawho Ishilume we a dzuma ngei
 Mubvumela uri khosi ntwa a wane
 mavhudi maswa a u thoma ha
 murhuso wawe. Vhatu vhothe vha ita
 zwenezwo, thoho na nde lwa dya vha
 vna na vha kalaha zwa vha lwa.

Nga duha la u takuwa ho ngoma
 khulu ya lila, vhatu vha i tanga
 nedza nga khuya na nga zwilidzo.
 Ya vha kphakhathi vhatu vha tahi thu-
 tha mishasha yawho, heneho fhethu
 vhatu vha kha di hu ofha na
 namusi, hu pfi Mubvumela, ndi wone
 mudi wa Mwali we a u fhata musai
 o tuwa ngei Matongoni. Heneho o dzula
 na ~~na~~ iwana wawe Ishilume ula khosi ya

u funa vhatu vhojji, ine vhothe vha i
funa nge ya vha i'na vhothe vhothe.

Vha tshimbila u swika vha tshi
da ^{governeri} ~~governeri~~ la Vhembe u la mulambo we
vha pfi vha songo u wela vha sa'thu u
a vhudzwa a Mahore ha pfi madi awo
a songo kiwa nga thaseenzi, a sli'vhe
si thalamba vhatu vha u pfa milayo.

Ha fhativa mishasha fhethu
afho, fhedzi tsho dinaho. la
vha dali le la fava vhatu
nga vhothe vhothe; vhe vha
vhothe nga vha vha vhothe.

Khosi iyo ntswa na ene a mbo
di dzamela heneho thuxwa (thufa),
zwa tungufhadza nga meanda musi
vhatu vha tshi fhela nga dali iyo.

Makhulu — Mwali, a amba na
tshifo uia vhee inwe khosi kha
vhana vha Ishikalange, a ne dzina
lawe la pfi Hwami, munna wa u sa
funa dzi phambano, wa vhothe vhothe.
Onoyo ndi ene o swikaho fhano

shangoni la Venda, e na tshiqwada
tshitu ku fhedzi tsha Vhasenzi na
Vhalemba vho ponyokaho ma bula-
yoni areo e e a vha dela misi ila.

Nahó Hwami o vha o no sala na
vhatsha vha si gathi, ho ngo dinwa
nga maswina ewe, nge vhothe vha
ofha ngoma - lungunde na vhadzimu
vha Vhasenzi na Vhalemba nge vha
vha vha na vhubalo ha u vhubalo.

Dzikhholomo na zwiifuo zwo vho zwothe zwo
vha zwo fhela, ho sala zwi si zwi nga-
na; vhungzhi hazwo ho fhekwa nga dzika
'ndau dz' dza vha fhadza zwi vha
ngeli mudzini wa zwi ila. Ngoma khulu
ya vha yone yo vha luvhiselaho maswina,
othe e vha tangana nao, e ^{ngawhe} vha a
si vhe hone, ndi musi lushaka ^{uluyo} lwo
fhela lwothe, nga u kundwa nga
dzinwe 'tshaka dz' vha tangana nado.

Vhe vha tshel seli ha Vhembe, vha
pfala ^{Venda} vha vha afa. Vhangoni vha
ofha zwinzhi, nge vha vha vho pfa

zwe zwa itwa Vhakalanqa vha Ha-Tshi-
vhi vhe vha ladzwa nga Ngoma iyo ya
Mwali makhulu wa Vhasenzi, ine i
tshi buma dzimwalo dza vhatshu
vha si vhanne vhayo dza fhanduwa vha
lala kwa u^{tu}nga vho fa vhothe. Zwenzwa
vhanne vha Ngoma vha konou ita zwine
vha funa nga maswina avho, kana vha
vha bhafha, kana u u tou vha vhubaha,
zwothe zwa di vha zwandani zwoho.

Vhatshu vhanzhi nga nyofho ya ita
ngona, vha ri uppa u^u vhasenzi vha
da, vha mbo di vha nea ndila, vha
shavhela phanda, thungo ya Tshipe-
m-be, kana vhubhela kana vhuba-
duwa. Wa tou vha musha vha sha-
ngoni la Vhangona; Midiya sala e
marubi: Na masimu a sala na mavhela.
Hwama u da a dzula ^{thavhani} vha
dza Tshindaulu, shangoni la ^{makwinda,} ma
ho dzula ho ho livha muedzini wa Ngelele.
Vhanne vha shango vho sokou luwa vha
songo vhuja vha posa pfumo, nge

vha ofha midzimu ya vhasenzi ya u funga
mulilo fhedzi daka li si swe ngoro mu-
dugudugu wo tswukisa fhethu afho.

Vhathu vha Hwami vha hina masima
ngwui tshilimo tsho ~~tsho~~ tsho no swika;
dzimvula dzine dzi sa athu u na. Vha hina
vha zwala, Ishifhe ula we avha o no
tou kala ha, a lidza ngoma ya Mwali;
uti mvula ine, zwa valo ya na ya
tou vha khulu, mulambo wa Nzhe-
lele wa dala lwa u dala.

Ndima ya 5

~~Vha~~ Ma kwinda a dzula e zwiswana, a
tshi lutha vhasenzi, a ro dinwa nge zwi-
fu zwa vho zwa tsho dzhiwa musanda.

Ndi hone muiwe munna wa kwinda a
tshi tshela vhasenzi ~~tona~~ ^{zhuwe} vhusiku, a
fhisa mudi wavho nga mulilo; wa swa
wothe, fhedzi Ngoma - lungunde yo pony.
kiswa nga vhasenzi. Isha vhutungu
ndi nge Ishifhe a lothela henefho mulitori.
Tshililo tsha vha tshilulu vhasenzini,
Hwami a shaya nungo ngala'u a vha

muthu a sa funi mifhio'fhiro. Zhet'i. afho
ho dyulwa miniwaka mina, fhedzi vhatu
vha sa takallli fhetu zho, vha tahi fena
u fhirela phanda. Hwami a mbo pfule-
wa na vhatu vhave, hone vhandalamo
vha kana u fhirela phanda, vhone vha
tutshela vhuboavuba, vha fhatu fhetu
hu no pfi "Mudavhoni wa vha Ishishonga".

Hwami na vhatu vhave vha pfutshela
thungo ya Ishipembe, vha vela duvhu na
Tavha - li tuku. Vha ya phanda, vha flata
dzithavhani dzine nanusi dza pfi dza Ha Mama-
vhulo. Vha dovha vha pfutshela phanda,
vha swika vhumbedzi, henefho vha si
dyulwa nge ha vha na phepho, na masuina
ane Ngoma - lungunde vha si i ofhe, nahone
i si vha ite tshithu, nangwe yo lidzwa.

Hwami zwenegwo a humela murahu na
vhatu vha mu ofhona u mu fena.
Zhetzi vhanwe vha kana u huma, vha
mbo di dyula hergei Ishipembe, kathi-
hi na vhanwe vhatu vhave vhe vha
neta nga u tendeleka na shango.

Thasenzji vha Kwami na Vhalembe vho mu-
 funa ho vha vhujelela Sevula, vha da vha
 fhata fhethe hune namusi ka pfista Muila.
 Henefho ^{vha} dzula minwaha misizhi, vha
 tshi lima vha tshi kana, hone mufho ho
 u si mele zwa vudi, tsha khwine lwa vha
 luhele na maliba na mitada; ndu hu
 dzi si diha ke dadi nahone la vha vha isa.
 Kwami a do vha a ri: "Vha hashu, kha ri
 vhujelele shangoni la Sevula, ngei shangoni
 la Vhangona hune ka fana na ngei ma-
 rubini a vhomak hulu washu. Henengei
 ndi ka vudi, hu na mlambo ya madi manghi.
 Khoro ya Vhalembe ya mbo di hana yotho,
 vha ri ~~on~~ vho fhata henefho, sli ka luwuhu a
 vha tshi ^{hu} tamama. Ndi hone Kwami a tshi
 tuwa henefho a wela mulambo wa Tave
 na luwuhu a da shangoni la Ishivhula
 khosi ya Vhangona, nge a di vha uri vha
 ngona vha ofha ngoma iyo yewe ya midzi-
 mu gwenezwo a zwi nga vhuji zwa dina.
 Hai ya ^{yo da} ~~patasha~~ ya Thasenzji vha da vha fha-
 ta muedzini wa Nyhelele, henefho vha fhata

mudzi wawho muhulu, we vha tshi u tea aha
 tou fanfisa na ula we vha pfa vho khotsia-
 vho, wa Matongoni na wa Muboumela.
 Idi benefho he ha vhidzwa nga djina fa
 upfi Dzata. Thandalamo vha vhuya vha
 da vha fhata na vhezwala vhawho, Musi
 ho dzubwa, ha tou vhamulalo, hu sina dji-
 phamba, vhatu vha tshi nga vhana
 vha musadzi, khosi e ene Hwami.
 Ene khosi hu pfi lalama nga maenda,
 o fa o no vhoza zwiduhulwana, tsa u kona
 u vhoza a sa tsha kona vha vhuhalaha.
 Vhangona vhothe vha luvhisiwa, na ene
 khosi khulu Ishiuhula a luvhi, nga vhasi-
 nji vha ya vha mu lidzela Ngoma-tungunde
 ngei Uvha hea vha o dzula hore. Vhothe
 vhatu vha tshi Ishiuhula vha tetemela,
 vha tshi ti na vhone vha do itwa sa Ishiuhi
 we a ladzwa na vhatu vhave vhothe.
 Ishiuhula ene o mbo di shavha a yale
 thungo ya vhu + vhelela, ngei Hwami.
 Hwami a luvhisa Vhangona nga mu-
 thihhi u swika a tshi vha ene mune

shango lothe, vuhosi hawe ha vha
 vuhuku, a ofhiwa na nga vha kulekule.
 Hwami o lalama zwi hulu, ho dzhena vho-
 tshifhe vhana e hone. Vhenduho vha
 tshi ditou kalaha vha fanga luwa ho.

Ndima ya 6.

Musi Hwami o dzema, ha dzhena ^{muduhyan} ~~na~~
 wawe vuhosi, nge vha vha vha vha
 vha vha ia vhothe nga vhu kalaha. Kha
 vhothe vha vha vha ~~ho~~ ho vha hu sina
 na muthiki a fanywaho u lingana na
~~one~~ ^{Hwami} kha vhasadzi na vhanna.
 Na ene muduhulu o vha ono kalaha nga
 maanda, e sina na hukudzi lutswu.
 Uhunga Hwami o vha e muthu ene hu
 si vhe na adiohaho vhabebi vha we,
 na ~~vhu~~ we a vhana vhutuku kana
 vhanna hawe, kha vhatu vha we vhothe.
 Vhatu vhothe vhotou ru vhidza nga
 la uri Mutumbuka vhatu; ene muvhumbi
 wa vhatu nga hune ra humbula ra
 swika. Dzina la ^{muduhulwana} ~~na~~ uyo we
 a dzhena vuhosi ndi Dyambu we na

ene a lalama nga maanda. Dyamba
 o no dzhena vuhosi, a tuwa a ya thungo
 ya Uhubva-dwaha, he ha vha hu na mavhu
 so ^{ya} Mutele na Makahane, vhe vha vha
 vha sa athu u luha. Uhenewho ndi musu
 dji dzikhosi dza Uhalembethu. A tahi
 tuwa o ^{dzhia} ya Ngoma-lungende, uri i do
 mu lamulela kha maswina awe othe.
 He ^a vha kiva hone lwa ^u thoma ha vha Ha-
 Mutele ula we a vhuja a vhusa shango
 la Uhalembethu ^{lothe} ^{musi} a sathu u fhe-
 njwa nga Tshivhula khosi ya Uhangona. Uha
 tahi swika tsini na mugidiwa musanda, vha ruma
 vhadinda uri vha ye u vhudzisa Mutele avali
 a tahi tenda u luha nga zwa vhuji, hu
 si nga malofha na phambano.
 Uhadinda vha tahi swika, vha tse vhidzelela
 vho ima urda ha luhwa vhati: Hee Mu-
 tele, Hee Mutele wee! Nna u mini; uri
 u nga lwa na Mwali Mudzimu wa shango
 lothe naa? Amba avali u tahi luha
 nga Uhasidzana vha mahumi-mavhi.
 Haphu u dize kholomo dji na fumi, na ^{nalwa}
^{rope}
^{mbi}

tya mahumimararu. Izwo u zwi itenga u taoha-
 nya. Wa sa ralo u ya tibwa nga ^{vho tshu} vha
 vha Mwali. Ri vhudza nga u taohanya.
 Uho no fhedza u amba Mutale a vha hu-
 mbela uri vha dzhena mudini, vhone
 vha hana u dzhena, nangwe o vha
 humbela nga u tou sivhelela. Vha
 di dorha vha amba maiffia u thoma
 a ^u vha brisa thundu na zwothe zwo zwo
 todwa na vhasidzana ^{vha} vhanzhi.
 Vha huma vha vhuylela murahse vha yo
 suma mapfu go a siho, a mazwifha u
 luta ya dzikhosi ^{dzila} mbili, vha vhudza
 Dyambeu ^{zuri} Mutale u ri: "da apha a
 li kovheli, Ndi do ni tiba nothe na zwo-
 nezwo zwozoma zwanu zwo sina mushumo,
 Dyambeu a tahi pfa zwenezwo, a sinyuwa
 nga maanda, a ni tahi taha ri do vha
 thona avali vha nga hwa na Mwali."
 Nangoko nga la matshelo, duha hi
 sa thu vha mulomo, vhasenz' vha
 gonye thavha ya vhalambethu, vho hwa
 u Ngoma-lungende, ngoma ya madanta.

Vha sa'thu u dzhena, vha tanganozwa
 nga Mutale na vhatu vhave, vha tshi
 whidzela nga u humbela vha tshi
 ri a vha a buha nga zwa vhu^{di}. Fhedzi
 vhasenzi vha hana nau pfa, vha mbo^{di}
 lida ngoma ya bulayo vha ~~h~~ tshi
 "Nduu - nduu nduu!" zwenywo vhothe
 vhalembethu vha mbo^{di} wa fhasi vha
 fhanzela dzimvalo, vha si tsha di vha
 tshine vha tshi ita; vha nga vhafu vhothe
 vhasenzi vha nyambere vha mbo^{di}
 vhalaha vhalembethu vhothe, vha tou
 sia vhasadi fhedzi. Mutale vha si tou
 mu vhalaha nga pfumo; vha tou mu
 lisa tshivhinda a fisa lwa mahosi vho
 mu ~~sh~~ ^{shomula} mikulo a mudali wo lu-
 kiwabo wo tanganozwa na thale; u kwo ndi
 kwone kushidisele kwa mahosi othe othe
 Ha thubiwa thundu nzhi ya vha le m^o the
 ya mavale na zwi fuwo na vhatu vhatu ku.
 Muthu a wona u tshi tou vha mutshatsha
 me mu hulu ~~ti~~ ^{wo pingwaho} nga vhatu vhanzhi.
 Vha ri u tuwa hene fho, vha ya Ha-

Makahane wa a vha e muthu a ofhiwa ho
 nga vhatu vhanzhi nga tshithu tshawe.
 Hone vho ti u swika, vha vibo di tengana
 na vhatu vha Makahane vha laedzwa uri
 vha vhudze Vhasenzi vhothe uri vha hume.
 O Dyambeu a hana u huma, a vha laedza
 uri vha vhudze Makahane uri ndi khuvine
 a tshi lwaha ngoma khulu i saithu u lila,
 ngao uri ya lila zwi do vhidza khatu
 vha Makahane. Vhadinda vha Makahane
 vha ya vha ita zwe vha laedzwa nga Dyambeu,
 Makahane a tshi pfa zwenenzwa a ti "Ndi
 do thu ba kufona kuonokwo kutongisa
 ho kua zwidzimu zwa Vhasenzi na Vhalamba".
 A mbo ramba tshira tshikhulu nga maanda,
 vhalwi vha lwa vho fara misevhena vhuwa na
 zwi tangu na dzitanga dya Tshingona. Hai zwa
 tou vha zwi khulu duha ilo, mukosi wa takuwa
 thungo gothe wa u ramba vhothe vhatu.
 Vhasenzi vha ku bangana fethu huthi hi
 vha lindela u swika ha maswina vha
 sa ofhi tshithu nge vha vha na Ngoma khulu.
 Mudi Vhalambethu vho no vhandamela,

Szambesi a lidza Ngoma lungunde a ri:
 "Ngindii, ngindii, Ngindii!" zwenyvo
 vhatu vha Makahana vha mbodifa-
 rwa nga su phanduwa dzimbalu vha
 dwa sa vha~~thi~~ kathihi na khosi yawo.
 Uhadzhenwa nga mavhanda a musanda
 a ringekwajwa vhothe nga mnda ha
 khosi we vha mu lisa tshiohindi. Zwi-
 fuwo na vhasidzana vha thubwa vhothe
~~zwo~~ vhung'hi, ~~zwo~~ zwo pingelwa haya, Musi
 zwo phela, nga matshelo ngoma khulu
 ya lidzwa uri vhatu vha amele hu vhe
 tshila shangoni la vhalumbethu.
 Hai! zwothe zwa vha zwo naka kha
 vhasenzi, vha vha vhone mahosi ~~si~~ ^{magulu},
 Thuidu yo thubwako ya pingelwa ha-
 ya, M. Dzata mudiri wa musanda wo
 thavaho mudzini wa nula ubo ^{wa} Nzhe
 tele. Musi vho no kuvhisa vhalumbethu
 vhothe, vha vhuzelela hayani nga dakalo
 vho kwala Ngoma-lungunde ye ya vha yo
 rangiswa phanda ha tshira. Uha swika
 vha kuvhangana munda vhini wa ~~ha~~ Tshikonga

vha fhata mishasha hone, na Ngoma-lungunde vha i fhatele mishasha ways, we wa tangwedzwa nga dzithoko dya vhatu dze vha dzi tumula kha vhatu vha Mutele na ene Khosi Makahane. Pfamo ya khosi na ya Ngoma-lungunde vhusiku zwa ohonala zwo tswuka zwi tshi nzhenzhema vhusiku hothe u swika li tshi tsha zwa konou tairuwa. Mwali a pfala a tshi amba e pfamoni ya Ngoma-lungunde a ri: "Hee inwi vha ^{zwiduhulwana} zwaanga, matshelo li tshi tsha ri tutehele thungo ya Tshiheni, ngei kha vhatavhatsindi; hone ni vha kunde nga ngoma yanga ya maanda, nono valo ni songo dya na thundu na nthihi ya ulwo lushaka nga u vha vha vhana vha midzimu ya dzi vha la Fundu dzi na valo ni do welwa nga zwi vhulayaho vhatu. Ni ite zwen da ambu Musi Makhulu o fheza u zwa, shango li dzinginyea tshifhinga nyana; ha konou vha na makole lutomboni. Dyambeu a lidza Ngoma-lungunde uri khuli i tibe thavha ya Tshiheni uri maswina a si vha vhone vha tshi da. Ngoma khulu ya ri: "Ngindii, Ngindii, Ngindii!!"

K44/5

Shango la Isiheni la ^{to. u.} Uthatavhatindi la
 mbo di tibwa nga khuli khulu ^{to. u.}
 Uhasenzi vha mbo di sala Ngoma hngunde.
 musa huye ya vha yo tvehelwa nga Dyambe
 u khosi yacho. Dyambe a vha vhudya
 uri u hu songo vha na muthihi a so amba
 musa hu tshi tshimbilwa; ngauri Uthata-
 vhatindi ndi vhathe vha tshimberha,
 zwenne zwo ^{hu} songo vha na ane a ^{vhudya}
 mutavhatindi na muthihi, ane a tanga wa
 nae tshawe ndi u fawa na u vhalawa
 uri a sa do ni amba sa do welwa nga
 khosi yacho na midzimu yacho ya Fundudzi.
 Uha tshi swika vha pfa Fundudzi li
 tshi uunga nga mianda, zwidudwane zwo
 sinjawa tshothe, zwo vasa dzingomana dza zwo.
 Kathihi fhedzi ^{khuli} ma ila khulu ya mbo khe-
 buwa Uthatavhatindi vha konou vhopa Uhasenzi
 zwovhudi, zwenne zwo vha mbo di tanga redya
 vha tsee kule. Ishifhe wa Fundudzi a mbo
 di gidimela dzivhani u yo suma mafhungo
 ayo a mdwa ^{idaho}. Dyambe a di hudya
 a na nga kunda Uthatavhatindi a songa

vhuja a lidza Ngoma-lungunde ngea vbona
 vhe vha si gathi. Ngoma vha i fhahea ntha
 ha munembelo ngauri yovha i tshi'ila u i vhea
 mavu ni, naho vhatu vho neta, tshavho vha u
 i fhahea kana u i vhea ntha ha tshinwe tshitha.
 Ngoma ya mbo wa nga muya ya kwama mavu;
 ya vhuja ya boa mutwe na khokho inwe
 yo itwa ho nga mara nbo a r.uthu ya peduwa.
 Zwenne juo Thasengi vha kongamea, vha si githa
 tshine vha ita nge vhutamba ha kwama.
 Tshifhe wa Dyambeu a ya a lidza ngoma
 a sa the lwaha nga a vbona thatarhatsindi
 ndi vho vhandamela, na f.Indudji lo'ouwa.
 Tshedzi u lidza hu si thuse tshithu ngauri vho
 vha vho tshinwa nga u ngadza Ngoma-lungunde.
 Tsi' hore maswira a vho a tshi' vha wela
 nga vhu hali vha sa vhuji vha londa
 zvine ngoma ya amba. Tshifhe a vhuja
 a tou fhelelwa nga mungo nga u lingo zvine
 ne a kana u ri Mwali a vha farise. Vha-
 sengi vha shulawa vhothe nga vnda
 ha Dyambeu we a farwa a foswa
 tshihani ha thazimu vha thatarhatsindi.

~~Thatawathaka~~ Thatawathatindi vho ri u mu
 pota a mbo mbwanamela, a sia takanda
 toho boa unda toho fasa khikuni taha mulilo.

Tha ofha nga maanda, fhedzi vha whidze-
 lala midzimu yawho ya madini uti i mu
 vhulabe a sa do boa a ponyokela unda.

Ngoma-lungunde i si ponyoke na yone, vha i dzha
 vha i thuba. Vhai isa musa nda wacho ngli
 utha ha thasha; ha mbo vha u kundwaka tha-
 senzi lwa u thoma Venda nge vha nyadza Mwali.

Bulayo ilo la pfala thungo Gyothe uti na
 Ngoma-lungunde yo thubiwa nga Thatawathatindi
 bhithe toho kamukwaho nga vhothe. Jiri tahi
 Awika hapni ^{ozata} vhatu vha tshuwa zvingzhi

vhe vha sala vha mbo di di-bugisa uri ohe
 ye u tola Ngoma ire midzimu wacho. Vha
 vuwa vhusiku vho rangwa nga khosi ya ha
 Thendalamo a ne pfi bhisonga; ene
 vha e mu hali vhekuma a fulufhedzga ho.

Vha swika vha kuwa gana heneplala
 mudo whini we Dyambeu a thoma u flati
 mishasha yane musi a tahi boa thulambethu.
 Heneplala vha ohona Mwali a tahi dia mu.

mulili vuhakati ha vhusiku. A amba nawho
a ri: "Ipfani nne makhulu wamu, vhalala
vho mnyadza vha ^{songo} fhisia Ngoma yanga
nga duha ya vhuja ya wa fhasi ha masi ut
ya fhanduwa — zwenywo zwa utainyuisa
nda vha lateza vha fhela vhothe." Ino
Inwi zwinu ndi ni fha nanga a siripi, ni i lida
duha line na do tabela vhatovhatindi. Nga
ilo duha hu songo vha na a lako dini nga
ni li ^{na magome} gonah, fome, li vunda mirado.
Ni songo vha thoma ni sa thu pfa zwinu
nne nda ni vhuja nda ni ilwani zwanu."

Musi Mwali o fheze u amba na ishishonga,
athathu vha losha vhothe nga u kumela.
Anefho vha dzula maduho a fumi vha tati
? nama na mitshelo ya nembelo na zwinu.
Vhusiku ha duha la fumi, musu mapfushi
o tewuka, Mwali a amba a ri lo tsha,
takuwani ni yo dzhia Ngoma yanga no
takala, ni songo ofha zindudwane zwanho,
ngawo ndia zwi kunda, ndi khozi yazwo."
Lo no tsha vha takuwa, Mwali o nea
ishishonga nanga yo itwaho nga musuku

uri yeno yo a i litka maswina a do farwa
 nga khofhe a shaya uungo, vha konou a
 jahela vho sema na mano. Hai, la vha
 dakalo kha vhatu vha tshishonga. Muda-
 vhi wonowo we vha vha vho fhata khawo
 mishasha, nazimo u ffi mudavhi wa tshishong
 vha tshi swika vhatavhatsindi, vha litka
 nanga ya Makulu, vha mbo di dzhena
 me sanda nga vhubali, maswina a vho one
 o farwa nga khofhe dya masiasi k la tshiki
 na khosi yevho na yidudwane. Vha mbo
 ranzi nga u yo rola Ngoma - lungunde ye
 ya vha yo dzumbiwa kuhurani lwa mudhi.
 Musi vho no dzhia Ngoma, vha thoma u runza
 vhatavhatsindi vhothe vho fhanduaho dzinwa
 lo nga nanga ya Mwali. Khosi yone vho
 tou i fara vha i vho fha zuanda na nilenzha,
 itchi zue vha bwa nga Mwali.
 Khosi ya vhatavhatsindi a tshi kamwa a
 kana ka nga maanda mahulu nge a
 vha vho fha zuanda na nilenzha. The-
 dzieng, khosi o vha o nakea, a tou dzhi-
 wa da iswe. haya a tshi tshila uri vhatu

vho saleho haya na vhomakhadzi vha mu
vhone uri vdi muthu-de. Nahone vhatsoni
vha khosi iyo vha dzhiwa vha iswa dzata.

Musi we vha swika haya la vha dakalo kha
vhat hu vha shengo na vhothe mudini, nge
ka vha hu sine mulalo tches Ngoma ya thubwa.
Nahone moula yo vha i sa taha na shengoni.

Vhathu vhothe na vhomakhadzi vha ya utanga
ncha Ngoma ya Mwali i tshi ohuya na vhana
vha Ndu ya ~~sta~~ shandakemo. Jaha tou vha
tshimima vhlukuma, muthu a wane musazi
wothe watoa brima mubulu wa vhatu.

Lha swika hayani vho takala, vha kegulu
vha tshi pambela, nanga dya phala, madzi,
na zwiho na zwiwe zwilidzo zwotangana.

Vhatuka vha takuwa vha di vunda vha-
si ja vha tshi di-khophha nga dakalo, mifhu-
buku ya dadza mudi wothe yaton vha phuphuse.

Nge la matchelo ~~cha~~ tshiila, vhatu vha
twa vho dzula ma haya vho phumula. Vha
vhudzora nga vhomakhadzi uri vha ~~pa~~
itc tshifalo shengo yotho, hu vhe u lilala
Dyambuu khosi yo lovhaho Jundudzi.

Ishila itoko taha fhedza 'nwedzi' wotho, vhatu
vha sa shumi shango lothe le la vha si'
tahi vhuswa nga Vhasenzi. Vhatu vha
patulwa vhothe, na ndebou dza vheulwawho
dza vhamma na vhakalaha, hai taha vha tabililo.

Nga duwa la ^{uthoma} 'nwedzi', mililo ya dzimwa nga shang
wiri 'nwedzi' muswa u de na zwa zwi swa.

Mwali a amba na Tshichonga, mudabulu wa
Dejambou a ri a ~~blee~~ ^{igeneise} vuhosi; ngauri
vhatu a vha koni u dzula vha sina khosi.
Makhadzi vha khetha iwana wa Dya-
mbeu mukulwane wiri a vhe khosi, dzina la
vha a tahi pfi Bele, a tahi khodwa u tou pfi
Bele la mambo — phala ya khosi. Onoyo
o vha e muthu wa mutala, a tomaho u
ita zwo nakaho ywa u vhadza dzi'ndilo na zwinu
zwo ~~stawa~~ ^{shadwaha} nga thanda. Na udzinga
vhu kunda o vha a tahi zwi diwa, vhutali
a ho hothe o vha qudiwa nga thalamba.

Duwa la u longwa hame vhuboini, ^{ku tsee}
nga ~~te~~ ^{te} tawuka ha maffurhi, Tshichonga a
lidya Ngoma khulu — yone ya vhadzimu, vha
thu vhothe vha tangenedza nifubakanya

Whafumakadzi nga dij phalaphala, na miphulu-
lu na dziphala, na madziso na zwinime zilidz,
muthu u shango lothe li tshi uunga li tshi
ti: "Mweee! Auuu! Mwa+aaa! zhuuu!"

Zwa fledza tshifhinga nejana zwotangana, zwa
honou fhumula musi ngoma yo dooka u
ya ri "Ndanduu! Ngindzi!" Muthu a pfa
hotou khwathi thungo dzothu, vho fhumula.
Uha kulwane na magota a da musanda
vga do ya nga dzi khororo dzao. Muthu vhothe
vha kuvhangana masisi ngei khoroni
khulu i re ha khulunoni ya tembo khulu
yo itelwa ho eal khosi ntwa nga vhatila
vhave vhe vha vha dzi khoroni dzawe.

Ndima ya 7.

Uthathu vho no kuvhangana khoroni, vho
thomakhadi na vhandalamo vhothe vha kuvha-
nga tshirhamboni, vha lindela u dzhena ha
khosi ntwa na tshifhe na ^{dumi} nduna yawu. Zwa-
rezwo ha the na mudzingingo wa shango
nge Ngoma-lungunde ya lile. Miphulaku ya
lidzwa ngei mafeshoni, vhe vha lidza vha
vha vhatanoni vha Muvuli vha sa vho-

nali, vhané vha sokcu pfala musi vha tahi
 flululedza, na u vhorwa vho vha vha tahi ila.
 Vhathu kharoni vha dzula cho lindela u
 da ha vha kololo na magote mahulu na
 vhomakhatzi na vhothe vhabulwane vha
 shango. Vhenevho vha da nga guma lihulu
 vho tanga Bela tanga dyothe. Na ndumizant
 i oo' pfi thugala-ha-zimu — vhudzulo ha
 mudzimu. Tshifhe muawa a vha vwa inwe
 undu, i oi ila ya wa kala, nge vha vha vha
 vho fhela vha lushaka ^{nga} lushaka.
 Dzina lawe ^{oohapi} vha pfi ndi Gole-la-mambo,
 ndi one wa undu ya ha Mphaphudi yanusi.
 Hai, duvha ilo la vha lihulu, vhatu vha
 tre pwanjama vha tahi tondou vha vhora.
 Vha swika vha dzula kha madavhwa
 a vha o a ~~da~~ vha khondani lihulu,
 na dzitho vho dyo tanga madavhwa a vha
 kololo. Dzothe vho dyo vha dya vha
 lushaka lwa Vhondalamo na vhomakhatzi
 vhothe vha lushaka lwa musanda vhe
 vha vha vho da u luvha khosi ntowa.
 Khosi a ada e vhuwati ha Ndumi na

tshifhe
 Ikhof m vhaswa, vho rangwa nga makha-
 dzi phanda, magotaci konou enda muraku.
 Vhomakhadzi muhulu vha vha vho amba,
 ra malungu a denga mukuloni, vho vha
 na dikulo la maadi; khumbana ^{da} dadya
 dzikhundu, vho ya nga phale khulu ya vhusi.
 Khosi yone na tshifhe na ndumi vho vha vho
 fukedzwa nga darhua lihulu lo itwaka nga
 mikumba ya nngwe na ya zwiwanda
 zwo naka ho ~~makwe~~ hazwo nga maanda.
 Uha da vha, dzul. fhasi, vhatu vhothe vha
 dzula vhe tshete". Ha takuwa makhadzi
 muhulu, we a vha o no tou kegula lwa tou
 bopula, hune a sa tsha konou vhoneka. ~~Kat~~
 Mafo awe o vha o no tou vho phiwa nga
 ludede nge tsie dya vha dzofhela maanda.
 A amba a ti h "Hee inwi vhaduhulu vhang
 ipfani nge ndo bebwa ho nga Hwami ma-
 khulu wa nu, ene nwana wa Mwali nu dzi-
 mu muhulu wa shango na denga lothe!
 Mwali makhulu washe rothe o nanga uyu
 nwana wa Dyambu uri a vhe ene khosi
 a vhatu vhothe vha shango ndi ene khosi

yanu inuri vhadubulu vha Mwali nothe."

A si u ralo a mbo vhadza Tshikonga uri a
fukule ^{daopua} ilo lo fukedzaho khosi na
ndumi na tshifho ^{vhawé} wawe. Ngome lungunde ya
lidzwa nga makhadzimuhulu ya si: "Ngindii
ngunduu! ngunduu! Yo no ralo muthu a
wana tshifho tshuwa tsha khosi ntswa tshi
tshi twoukutswe ka tshi tshi nzheshema
sa mahala a mulila tshi nyengema.
Katihi fhozi vha vhora khosi. Bale o no
zoya ntha ha khulunoni ye ya vha i
hanefho luhatani luhulu. Mifhulidza
vhatani vha Mwali ya si "Waaa!" ndi
hona vhatu vhothe vha tshi "tshete" vha-
kololo vhothe vha kuohangana vha da
vha losha vhoi vhoqvadama fhozi ha khulunoni.
Vho no fhadza u losha vhothe vha indu ya musanda
vhatu vha rangwa phanda nga magota na
vha hulwane vha ho, vha tshi ya u luwa nga
khalunorini. Vho no fhadza u luwa nga uralo
vha pfa ngona i tshi lila nga yotho, i tshi
lidzwa nga muthu aye vha si mu vhone -
Mwali we a vha a sa vhozwi.

Vha sa taha kona u vhora Ngoma nge ya vha i tahi
 tou nzhenzhama vhunga mulilo, ~~U~~ Vhathu
 vha mbo wa fhasi vha locha nga utou ku-
 mela nga maanda vha tahi luoha. Musi
 zwo fhela, tshikona taha tengana, Ngoma khu-
 lu ya iswa ~~pfawo~~ ^{shihamboni} tohayo, yo kwahwa
 nga vhandalamo.

Mananga a tengana, muthu a wana zwi zwichulu
 buae la tengana thungo zyotha, vha kalaha vha tahi
 di k'hopha na vha nna vha tahi vunda. zwa
 ralo la chuya la kovhela u swika vhusiku. Bele
 na tshifhe na Ndumi yawe vha si ohonake un' vho
 tuwa hani khovoni, vha sokou "nele nele" hu
 si vhe na o zwi vhonako, vha ya dziffamori.

Tshikona tshone toho fhutela vhusiku nge ha
 ta makole a ita swiswi lihulu kubu line
 muthu a nga si kone u vhora tshithu.

Vhusiku ha na mouta khulu ye ya dadya na
 mulambo wa Ngehelele nga vhusiku vuthiki.
 Vhathu vha takala na nga la matakelo tshi-
 kona tsha di lila na ho mouta yo vha yo na
 ye musa tshifhe muswa a tahi lidya Ngoma,
 munda ya taha vhatu vha tahina vhuale.

Ishikona itoho taha lila nivedzi wotho u swi
ka duwaha la thevhula le taha k^{ima}
ngalo u lila. Nga maquwaha khosi o vha a
tshi di da nga matsohelo a dula kha khu-
lunoni yawe ya nnda ngei a lutambweni.

~~Ishikona~~ la vha le kulu thungo dzothe, nga-
u zi kale misungo yo vhai de anji u vha
hone na vhana vha vha koldo vha tshi fu-
na vha tshi di vha uri khosi i nangwa
nga Mwali, a si muthu; zwenyane nangwe
muthu a vhangwa a zwo ngo thusa roje
ngona ya Mwali ya vha i tshi tou funa
u k betha mula-ifa. ~~Ho~~ vha hu sa
di vha muthu uri mukololo wa mula-ifa
nli u fhis. Na hone nangwe mukololo a
i do dzo rabe a tshi tou tsiwa nga t'homa-
khadzi muthu, zwo vha zwi sa amliwi
na u zwi vbona muthu a tshi kundwa.
One a vhuza a tou zwi bula o vha a
tshi tou mbo di vhubawa nga khosi.
zwithu izwo zwo itelwa uri vhathe
vha u to mu vhubaha nga vhuboi.
Ishikuluhulu ho vha hu tshi ofhiwa

maanda a Ngoma lunguwa na Mavali,
nga uri tshifhe ndi ene we a vha a
tshi ita zwotthe zwa u shushetse vhathe
a tshi fariswa nga vhabukwane na vho-
ne vhomakhadzi; zwi tshi ofhisa u ita
zwine khosi a zwi itisa, o'vhudzwa nga
tshifhe na vhabuku vha vhathe vhotthe.

Nga duwa lo u dzheniswa vuhosi,
ndi musi khoti khoti murene muhulu na
makhadzi na tshifhe, vha tshi ~~dzheniswa~~ ^{nanga} murene
wa vha kololo ane a vha takeza si ane
ene khosi ya matshelo. zwa mndu khulu
ho vha hu sokou vha u amba ho
nge wa vha mutalo ure u si tevelwe.

Musi duwa lo swika, hu dzheniswa
murene wa vhomakhadzi nduni ~~ya~~ ^{mudumbe} khosi yo
dzamaho ~~a~~ ^{wa} vhewa hove. Onoyou hontu
mndu nga ngomu uria si vhoiwe. Musi vha
kololo vha tshi vhudzwa u ri vha de u linga
u vula mndu khulu. ^{Uva vha tshi} vula ndi ene we
avha a tshi dzhena vuhosi. Uhotthe
vho vha vha tshi linga u vula, fhedj
ula o tivaho ndi ene we a vha a tshi

Vulelwa nga ula a re ngomel nduni.
 Vhane vha vhengwa nti musa oha sa
 vulelwi volhi fi tahi hoviwa nga maanda
 uri ku do ffi a oha funiwa nga Mwali.
 Ndu Pfamo iyo ye vha vha tahi pikwana
 khayo ndi yone ya Ngoma lungunde, hune
 mutumbu wa khosi yo zamako wa vheva
 hane uri u ohonwe nga a no do dhena vhu-
 hosi, a honou longwa u vhusa vhatu vhathe.
 Zwiithu zithe zwa wonowo mushumo
 zwo vha zwi tahi ffi zwi boa ha Mwali mu-
 dzimu wa vhatu a ophisako nga marambi.
 Khosi o dhene vhuhosini o vha a tahi
 ophiwa nga vhothe nge a vha muthu a ^{ambako} ~~amb~~
 na Mwali, nahone ndi ene a funiwa nga vha
 dzimu vhothe, ndi ene we vha a tahiamba notho,
 zaimo uyo bele - la Mambo o vha muthu
 wa muvhuso wovhudi, nahone vhatu
 vhothe vho mu funa nah'o o vha a tahi
 ophiwa nge a vha na ifa Ngoma ya belayo.
 Muthu we a thoma u phambane nae
 o vha Jelisongwa nge a mu nyadza, ngani
 zwo di anza u ralo ovali ula a u dwhalo.

uri ndi eno u neako tshithu e ua njadya
 mudi u tshi cho di- huda ngatelo. Tshisko
 nga o shona a sa tsha vhoiwa zwa vhuji ngei
 musanda, zwenywo a linga u nea khosi mu-
 limo wa u mu vhu laba, fhechi izwi zwa vhoiwa
 zwenywo a mbo di fondelwa, a ya thungo
 ya vhubo aduwa, a ya a fhata Tshivhizulu
 kuni na mulambo wa Nzhelele. Henefho a
 fhata mudi mukulu wa vhandabano, ndi
 henefho a fhata hone, Khosi Bele a
 tshi vhoiwa zwenywo zwa u kula ha vhoiwa ka
 Tshishonga, a ruma vhatu u yo lwa na
 vhatu vha ^{we} Tshishonga fhechi zwi sa thuse,
 nga Tshishonga vhu e na zwiwe zwi-
 tangulo — nanga ifa ye a di fhiwa nga Mwali
 zwi la Ngoma yo thubiwa nga vhatshabindi.
 Vhatu vha Bele vho kumbwa na hovo vha
 vho bor na Ngoma-lungundenje vha i hiza
 lu sa fhechi, vha kundwa. Ndi hone nga
 la matchelo Bele a tshitoi lwa nga tsha vhu-
 helwa, na vhadzinga vhave vhanghi sa.
 Ilo duwa ndwa ya vha tawuku nga
 ha vha ho tanguna zwi hulu zwothe.

Ngoma - lungunde ya tou bouma lwa u ofhisa,
 fhedzi Uhasidalamo vha si itwe tshithu nge
 Ishishonga a ta hiba le nanga yawe e' fhe
 "Fhete, fhete, fhete!" Shango la vhuja
 la tou dzingirupa, na mulilo mulilu wa
 vuwa thevhani ya Tsime, we vha vha
 u songo fungwa nga muthu, wonowo wa
 fhedzi vha thu vhanghi. Thavha yotse
 na muedzi uyo to zwa tou fhisa lwa u
 otsha nama ya pfamama. Ndi hone
 hu tshi vhuwa zwisima javine namusi
 zwa pfi zwa Tshipepe. Mudi wa Ishishonga
 wa mbo di milwa nga wonowo mulilo.

Ma hosi ^{ayo} mavhili a kuvhazana nga ma-
 anda, fhedzi wea vbulriwa nduvoni ye-
 neyo a vha ene Shobela - Bele la Mambo,
 Vhathu vho lovha lo fhethu afho vha vha vhenzhi
 Ishishonga o kunda nge a vha rivana wa
 ha Mak hazi, a tivhaho zwithungulo zwa Mwalio
 Fhethu afho ndi javine na namusi vha
 ilisa hu tshi yiwa nga mahosi a Venda -
 mahosi mahulu fhedzi. Ho fhela minwaha
 minghi vho fhambana, na Dzata hu

oima khosi, hu tshi tou ~~boon~~ nga vho-
khotaimune ne vhe vha vha vha ea pjeni,
vha tshi twela tziphembaro. Nahone Ngo-
ma yo vha i na vhatshu vha Tshishonga
vhe vha vha vho fhata mudi muswa.

Vhuhosi vhu si kone u zhenwa ngei Dzata
nge zwitungulo zwa vha zwi siho - Nanga
na Ngoma - lungunde. Shango li si toha
vha vho mulalo, he vha na tziphem-
baro, Dzindala dza anda, na nu Mwali
a si toha vhone la vhatshu havo. Ndi hone
vho khotaimune ne vha tshi ya na Tshishonga
u ti a vha nge zwitungulo, hone ene a nbo
vho ulaha vho the henefho he Bele a fela hone,
zwe nezwo zwo nanisa u ila na mahosi u da
henefho fhe thu, na namusi hu a ila khatshu
zwa dzia minaka zwo valo, vhatshu vho
fhandakana, vha konou pfanamusi
vha vha vha ya musanda vha tshi
tou pfumelwa nga kholomo na vhatshu
Tshishonga a dovha a humela Dzata
na vhatshu vhave, a yo longga vuhosi,
Ue a nu vhea a vha ~~Dimba~~

Simbanyika ~~mu~~ ^{medululu} vhandalamo.
 Onoye a newa Ngoni-lungunde na
 Nanga ya Mwali ya madambi. Zwino
 Simbanyika a vhudzwa nga Tshishonga
 uri a luvhise mahosiothea re tani na
 shango loho - vhanwe vhangona vhe
 vha vha vha tshi vho vhangwa nge ka vha
 hu si tohee na khosi ngi: Szatzi

Ndima ya 8

Simbanyika a vha mutshu wa u pfa zwine
 Tshishonga a zwi amba nga misi, a ita zavotha
 zwine Tshishonga a funa zwi ita tshi itwa, tshi-
 shonga a vhusa shango ene a si khosi, a
 tshi tou vhumana nga khosi a tshi vhudzwa
 u ita zwine a ~~fun~~ ^{peha}. Simbanyika a funwa
 nga vhatshu vhangzhi ngea vha a tshi
 pona na v'vhandalamo. Ndi ene we
 a tshimbila na shango lothe a tshi
 enda a tshi luvhisa vhatshu nga Ngo-
 ma-lungunde na Nanga ya Danga
 ye a newa nga Tshishonga. Shango lothe
 la mu ofha nga maanda, muvhuso
 wawe wa vha mukulu shango la

Venda; a luvhisa vhangona vhothe-vhothe.
 Na madambi awe e a vha a tshi a
 ita o vha e mahulu. Ngavhuya Tshi-
 shonga o no dzema, a vha ene a ita ho
 lufuno lwawe, a tshi vhotou ^{di-fhusa}.

Tshifhe wawe wa nngu yehela ya Ha
 Gole-la-denga-la Mwali a vha muthu
 a ofhiweho na ene nge a pfi ndi muthu
 wa Mwali a re na madambi manzhi.

Khosi Simbanyika a lokena nga maanda
 sa Sweni; we khotaiawe ~~na~~ ne mmerwe vha
 si di hwe nga a tshitho. Vhainwe vha tou ri
 ndi ^{nyana} ~~khosi~~ wa M Mwali vhekuma nga
 a vha na madembe mahulu-hulu.

Mudi wa Dzata wa hulu nga maanda,
 wa tou tsha muedjiwothe u swika dzi-
 thavhani dya Ha Mandiwana na Tshie ~~da~~
 ulu u swika nga Twime na Tshibanene.

Na vha kalanga vha seli ha vhembe vha
 kulekule thungo ya Dethula na vhothe
 vha Vhulwaduha na Magwaha buha
 Simbanyika, na ene Tshivhula we a vha
 o' shobhela Hananwa a buha-vho.

Sembanyika a tohi v'hona uti maduthe
 a u dzama hawe o swika, a thona u
 koohe kanya v'hona v'hawe mashango a
 vhangoni na Magwaku uti muvhuso wawo
 u khwathe nannusi o dzama shangoni.

V'hona v'hawe vho vha vhe, :-

Ravhura, Mandiwana, Munzhedzi, Ishiwhase,
 na Ithohoyandou. Mubukwane wacho o vha
 e Munzhedzi wa ndu ya ha Ramalubana,
 Mutuku wacho vhothe o vha e Ithohoyandou.

Musi madzira o'ra, vhandalomo vha
 kurbhanya u dzhenisa vhubosi ha
 Dzata, ngauri ndi vhora vhe vha vha vho
 fasa dzizitungulo zithe nge vha vha
 vha ndu ya ha makhatzi. Wevha nu
 lompa a vha mutuku wa vhothe ene
 Ithohoyandou, we u vha a songa newa shango.

Ishiwhase o vha o newa la Phiphidi na
 lothe la thungo yenyi ye vha dzula khala
 nannusi Musanda wacho ha vha Phiphidi.

Munzhedzi ene a newa shango fihulu, nge
 a vha ene mukhama wacho vhothe.

Mandiwana a newa la Devhula u bova

thavhani
 Thavhani oya khiendeleu u ise seokula.
 Gole ene we a vha e tabifhe, a newa la
 thungo ya tabipembe uri a vhe wa u thivha ma-
 swina arali a nga da u lwa na vha kololo,
 na u thivhela mimuya ya madwadze i lwa.
 tabipembe, i dinako nga maanda vhatshuni.
 Musanda wawe ha vha Tshitomboni.

Musanda wa Mungbedzi ha vha Uvoha he
 ha vha ho dzula thungona; fhedzi hu si kha
 ni srubi a thungona ngeuri vha zwa vha zwi tshila.
 Muvol ^{thilanka} we a vha a tshi funeswa
 a Magoa, a newa la Mbwenda, uri a tike
 shango na Gole - Mphaphuli, vha vhe
 vha tshidi vha vha kololo. H.
~~Khututa ha ngo newa shango, vha dzula~~
 hayani na Thohoyandou na vha iwe vha kololo.

Ndima ya 9.

Vhandalamo vha longo Thohoyandou nge a
 vha muduhulu wawho, nahone khotsiawe
 o vha a tshi mu funa nge a vha wa upfa.
 Musi vhubosi vhu tshi tsheneswa, ngo-
 ma - lungende ya litwa vhusiku ha
 lenelo divha. La vha li tshi do vha la

u longwa vhuboma. ^{K44/5} Vhalidzi vhofo vha chone
vhandalamo vha Ha-Tshichonga. Ndi vhone
vha fari vha zitungulo zwa Mwali makhulu
wa Thasenzi vhothe; ndi yone Ngoma khulu.

Vhathu vha kuvhanganywa vhothe, na
vha kololo vha da vhothe dzata, hu savhuyi
u ti khosi u do vha Nuyi ngani munangi o
vha e Makhadi mikhulu dzewho nga
Uvudalamo, ndi musi wo totu vha un-
khwa u ti makhadi mikhulu dzewa Ha-
Tshichonga fhedzi, u a ye zitungolonizwaho.

Vhakololo vha kuvhanganywa lutambweni lu-
kulu lwa tsvini na Nfamo khulu, ku dzulaho
zitungulo - Ngoma na nanga dza Mwali.

Vha vhidzwa nga muthibi u ti vha vule
~~ngweni~~ ^{ngweni} iyo; vha u thoma nga muko-
mona wavo Munzhedzi na ~~vho~~ Tshivhaya
na ~~hambani~~ Mandiwana vhothe
avho vha kundwa u tekisa ngweni.

Zwimo ndi hone vha tshidisa Thohoya-
ndou, ngweni ya in badi tenda a tshi
vula a savhuyi a dinalea. Musi
o no dzhena ngomu, a lwa na

tshitudwana tsha musomwa, a ri a tshi
 amba na vha komana vha we a e'
 "Ilani, hu pfi ndi ^{makumba} vha kololo."
 Uhone nga u simpuwa na u ofha u she-
 lelwa mulimo vha hana, nge vha vhona
 thoro dzwo dzo dodzwa mushonga mutswu,

Uho hana ene a dzha a la o takala
 a sa londi na, u, swifhala hawo nga mulimo.

A dovha a dzhena pfemoni, a bva o
 hwala phaphana ya halwa, a da a ri:

"Imwani, hu pfi ndi madi a vha kololo."

Uhone h vha hana nge ha vha ho dodzwa
 mulimo mutswuku kha phaphana, Uho
 hana ene a mbo nwa vha la halwa.

Ngoma-lungunda ya tita, vhatshu vha
 flululelwa, tshikona tsha ramliwa u.
 ri tshi ladze shango, fhedzi; vha la vha-
 na vha hukwane vha humela mahaya
 avho vho nala. Uha si londe zwe vha
 vutswa uri vha luvhe Thohoyandou.

Muniwe na muniwe a livha heyani
 hawe o nala, na Gole a simpuwa nga zwe
 vhandalamo vha ita na Makhadzi.

Vhenevho vha komona vha Thohoyandou
vha kana u luvha mutukana, vha di-
vhusa, vha vha na vhatu vhanghi nga
mutthi hi; Cole a vha na Magoro thungo,
vhone vha tohi luvhana ~~hane~~ henegei
li seli ha luvvhu na Jovha.

Tshihasa a luvhisa vha lembethu
vha Ha-Mutelo na vha ~~ta~~ Makahane.

Munzbedzi enea vha na shango lilulu
li fhiraho la vhasiwe, na manda a
vha na nge a vha a tohi luvhisa na
jului kula na vha Ha-Raphulu.

Dzata hu sa vhe na mafhungo, vhatu
vha dzula nga dakalo vha ~~ta~~ ^{tshig'vhusa}.

~~Nge~~ ^{Moyhusa} wa Thohoyandou wo vha mukulu
kha yotho, ngea vha na zurtungulo, na
Mwali a vha enea ambaho na a tohi
fasiswa nga vha udalamo na vhasiwe.

Jwa ralo zwa fhedya makole manzhi
hu sina zwiptina ho, na ndala i sa
fari vha Dzata, i tohi fara vha komanani
vhave fhedzi nge enea a tohi di-phina.
Zuino tshinive tshifhinga Jwa Magoro

Na Gole vha kuvhanganya vha komana vha
 Thohoyandou uri vha ye u longa vha hosi
 hone hofanelaho, vha ramba na zwiira
 zwi kulu zwa maniwe mashango. Muterhe-
 dzi, Tshivhasa, na maniwe mahosi na ^{zabira} ~~na~~
 zwa Dhangona, vha ya vha yodia Dzata.

Vha sa thu swika Thohoyandou a mbo di
 bo bva mudirina vhatu vha we, a liha
 le sevula kura na nanusi ku sa di hwe.

O tuma na 'kholomo na thundu dzothe dza we.

Kavhura a kuma ndilani a tahi ti ^u yodia
 thonga yawe yea changuwa, fhedzi a tahi kuma
 a si tsha vhone dinya dza wo, a pfa Mwalu
 tahi ri a ye Makonde u dzula hone.

Vhala vha tahi swika ^{muphala} vha wana

mudi wo oma ^{na} Ngoma na zwitungulo zwo tuma

~~tho~~ ^{tho} vha ^{linga} u tebele fhedzi vha kuma

nge vha pfa dumbu le laffi li na Makhalu.

Ndi aneo, vha kale vho vha vha tahi
 khila nga nyofho dza u opha vhadzimu
 na zwitungulo. Nazwino khosi ya sa vha na
 zwitungulo ka a i helisuri zwa vhu di.

Nanusi tshedza toho da, vhatu vho bonjolowa
 fhedzi vhu tahi nge ho ^{anda} nge Ngoma ^{langende}
^{si} ^{si} vhu di.